VJEKOSLAV MAŠTROVIĆ

NIN OD PADA MLETAČKE REPUBLIKE 1797. DO 1941. GOD.

I

Od prvih turskih provala i napadaja polovinom XV st. Nin je započeo svoj teški proces propadanja kao važni političko-upravni, kulturni i privredni, napose pomorski grad i središte. A takav je do tada bio. Nije to, istina, ono značenje koje je imao do 1409. god., kad ga je hrvatsko-ugarski kralj Ladislav Napuljski prodao Mlecima zajedno s ostalim dalmatinskim gradovima i pravima na Dalmaciju.

Unatoč teškom stanju, upornom propadanju i nebrizi mletačke vlasti, ipak je Nin i dalje, do propasti Mletačke Republike, ostao među 14 autonomnih gradskih komuna Dalmacije, koje ćemo nabrojiti: 1. Cres, 2. Osor, 3. Krk, 4. Rab, 5. Pag, 6. Zadar, 7. Nin, 8. Šibenik, 9. Split, 10. Trogir, 11. Omiš, 12. Brač, 13. Hvar i 14. Korčula.[1]

Osnovna je njihova značajka, da su svoje uređenje i rad osnivale na posebno priznatim pravima i privilegijama, koji su redovito sadržani i razrađeni u gradskom statutu iz ranijih vremena. Gradski su organi djelovali po statutarnim propisima. Mlečani su taktički, u duhu svoje politike na našoj jadranskoj obali, potvrdili gradske privilegije i slobo-štine, odnosno statute, tako da je tim gradovima ostalo značenje autonomnih gradova. Koliko je te autonomnosti stvarno i pravno bilo i u kojem obimu, to je drugo pitanje. Odgovor treba vezati u znatnoj mjeri za studij specifičnih prilika i odnosa pojedinog grada.

Takvu je specifičnost u autonomnosti gradske komune imao grad Nin i time ušao u kraj XVIII st. kad je u sklopu teških ekonomskih prilika Dalmacije i Mletačke Republike uopće, došao i konac mletačke vlasti na našoj obali pa tako i u Ninu.

[1] Grga Novak, Prošlost Dalmacije, Zagreb 1944, II, str. 246.

Zanima nas sudbina grada Nina u, inače zanimljivom, XIX st., kao i u četiri prva decenija narednog stoljeća, tj. između dva rata. Obrada povijesti Nina dosada je bila nedovoljna, više usputna, a za spomenuto razdoblje niti to. Nastojat ćemo ga prikazati na osnovu provedenih istraživanja.

II. Prva austrijska vladavina

Ekonomska i društveno-politička previranja u Evropi dovela su krajem XVIII st., između ostaloga, do sve lošijih odnosa između Francuske i Austrije, koji uzrokuju da je 20. travnja 1792. god. francuska zakonodavna skupština navijestila austrijskom kralju rat, koji traje 5 godina. Austrija je imala saveznike (Pruska, Španjolska, Portugal, Toskana, pa Engleska, Južna Njemačka, Napulj i Sardinija), koji nisu bili suviše pouzdani. Tako su 1795. god. Pruska, Španjolska, Portugal i Toskana napustili to savezništvo. Usprkos tome austrijska je vojska pobjeđivala francusku, sve dok u ožujku 1796. god. zapovjedništvo nad njom ne preuzme sposobni 27-godišnji general Napoleon Bonaparte, koji energičnim i brzim operacijama napreduje prema Beču. U Gössu u okolici Ljubna (Leobena) 18. travnja 1797. god. donose se javni i tajni uglavci budućeg mira. Ovi drugi odnosili su se i na naše krajeve. Ne ulazeći u to što će pripasti Francuskoj, ugovoreno je, da Istra, Kvarnerski otoci, Dalmacija i Boka Kotorska, između ostalog, pripadnu Austriji.[2] Napoleon je u svibnju stvarno likvidirao Mletačku Republiku, a pravno mirom u Campoformiju 17. listopada 1797. god. kad su preliminarni leobenski uglavci dobili svoju potvrdu, a to znači i da je grad Venecija potpao pod Austriju.

Već prije Campoformijskog mira započela je okupacija razdijeljenih zemalja, pa je tako prvo zauzeta Istra. Zadatak da okupira Dalmaciju dobio je general Mato Rukavina Bojnogradski,[3] uz kojega su bili general Lusignan i pukovnik Kazimir. Oni vrše pripreme i koncentraciju vojske u Trstu, gdje je već u lipnju 1797. tiskan proglas posebno na hrvatskom i posebno na talijanskom jeziku upućen na narod o ulasku austrijskih četa i o zaštiti dosadašnjih prava, posjeda i privilegija (!)[4]

Građani su Nina, kao i u ostalim dalmatinskim gradovima njihovi građani, pažljivo pratili događaje i vijesti u vezi s padom Mletačke Republike, pa tako i o okupljanju i kretanju austrijske vojske za Istru

[2] Čl. 11 tajnih ugovora. Vj. Maštrović, Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX st., Zagreb 1959, 18.

[3] Matija Rukavina Bojnogradski rodio se 1737. god. u Trnovcu (Lika). Kao časnik sudjelovao u Sedmogodišnjem ratu, ratovao s Turcima i s Francuzima. Nakon bitke kod Mantue postaje generalom. Godine 1801. imenovan feldmaršalom. Umro 1817. god.

[4] Historijski arhiv Zadar (HAZd), št. sv. 4 br. 280; Naučna biblioteka Zadar, zb. pl. 1797. Datum je na proglasu kasnije stavljen: 24. lipnja (crnilom označen broj 24).

i potom Dalmaciju. Nemira ili nekih obračuna nije bilo u Ninu, jer je blizu Zadar u kojem je posljednji mletački generalni providur Dalmacije Andrea Querini uspješno održavao red, pa tako nije dozvolio niti da nastanu nemiri u okolnim gradovima.

Glavnina austrijske vojske s Rukavinom krenula je u Dalmaciju morskim putem, brodovima, a manji se dio s Kazimirom na čelu uputio kopnom nešto prije, računajući da će s obzirom na teži put stići u Zadar poslije flote. U međuvremenu neki su se dalmatinski gradovi dogovorili da djeluju prije dolaska vojnih snaga. Tako su već 17. lipnja Zadrani, Šibenčani, Trogirani, Splićani i Omišani uputili svečano izaslanstvo u Beč da izraze odanost kralju Franji. U Senju susretoše pukovnika Kazimira, koji je trebao krenuti dalje u Dalmaciju, pošto je zauzeo otoke Rab, Krk, Lošinj i Pag. Izaslanstvo položi prisegu vjernosti pred Kazimirom, predadu adrese na kralja za sjedinjenje Dalmacije s ostalom Hrvatskom i vrate se u svoje gradove.[5]

Čuvši Ninjani za to, upute i oni Kazimiru svoje izaslanike, i to u ime plemićkog savjeta Anđela Muccija, podupravitelja grada Nina i njegova područja, i suca Marka Antu Lantanu, obojica su bila na čelu Savjeta. Izaslanstvo 26. lipnja 1797. god. preda Kazimiru pismenu podaničku izjavu caru i kralju Franji II, u kojoj uz to ipak konkretno navode četiri stvari: 1. nominaciju Franje Zankija (Francesco Zanchi) za nosioca upravne vlasti u Ninu (»Nuncio e Sindaco«), 2. da im se očuvaju i priznaju sva prava i prerogativi koje su imali od starine a priznavao im je mletački dužd i 3. oznaku osoba koje su sudjelovale u sastavu te izjave. A ti su, osim potpisnika, dr Pavao Pinelli i Jerolim Zorović, zakoniti predstavnici Savjeta plemića, dok je za građane (»per parte de Civici«) bio Josip Bakić, a za pučane (»per parte Popolo«) »il popolare« Grga Lipotica. i 4. pukovnik Kazimir označen je ovako »C. R. Commissario Conte de Casimir«, što nije poznato da je imao ovlaštenje i nadležnost komesara.

Izjava je napisana u Ninu i nosi datum 26. lipnja 1797. god., a potpisali su je u ime Nina i njegova područja Anđeo Muccio i Marko Ante Lantana.[6]

Očekivalo se da će u međuvremenu stići u Zadar brodovi s Rukavinom. Kako to nije uslijedilo, Kazimir, nakon Nina, krene 30. lipnja 1797. god. s 200 krajišnika prema Zadru i istog dana ulazi u glavni grad Dalmacije.

[5] Ferdo Šišić, Hrvatska povijest, 1913, III, 71, 72. Adresu je Kazimir poslao banu grofu Ivanu Erdödyju u Zagreb.

[6] Prijepis izjave Ninjana od 26. lipnja 1797. god. nalazi se u HAZd, Spisi dvorskog komesara Goëssa, fil. 2 i to u svežnju »Nona. Privilegi«, str. 71. Potpisi su označeni ovako: »Angelo Muccio vicegerente della Città e Terittorio, come pure Giudice e Capo del Consiglio. Marc. Ant. Lantana, Giudice, e Capo del Consiglio«.

Flota s vojskom generala Rukavine zbog nevremena nije stigla prije, nego je tek 4. srpnja 1797. god. doplovila pred Nin,[7] gdje se usidrila. Grad je odmah i bez ikakva incidenta zauzet. Tako je Nin bio prvi grad u Dalmaciji koji je general Rukavina zauzeo, odnosno u koji je stupio u ime kralja Franje. Ninjanima je objasnio zbog čega je došao. Ujedno je saznao za njihovu izjavu od 26. lipnja odanosti kralju Franji II koju su predali 8 dana prije pukovniku Kazimiru. Sutradan, 5. srpnja, Rukavina je sa 72 broda,[8] od toga 17 ratnih, i sa 4.000 vojnika stigao iz Nina u Zadar.

Nakon Nina i Zadra Rukavina užurbano provodi okupaciju ostalih primorskih mjesta, od Šibenika na jug.

*

General Rukavina je u govoru u crkvi sv. Šime u Zadru na hrvatskom jeziku istakao zbog čega je došao i zašto je potrebno da se drže prisege vjernosti kralju Franji.[9] Ujedno je objavio i proglas narodu kojim jamči sva stara prava i sloboštine zemlje.[10]

Prema tome, glede uređenja i prava sve ostaje po starom. Grdno se prevario onaj koji je mislio odmah na neku promjenu dolaskom austrijske vojske, pa makar na čelu bio i general hrvatskog podrijetla i koji govori materinjskim jezikom. Čak i tamo gdje su u prevratnim vremenima uslijedile promjene uprave, Rukavina je sve vratio na staro Posebno su u svojim očekivanjima bili prevareni seljaci i koloni (»kmeti i težaci«, kako ih suvremeni oglasi nazivaju).

Slijedom takva stava, Rukavina je pozvao sve dosadanje službenike da ostanu ili da se vrate na svoja službenička mjesta. To je, naravno, vrijedilo i za sve službenike u Ninu kao i organe dosadanjeg upravnog uređenja.[11]

Međutim je Rukavina suviše isticao sjedinjenje Dalmacije s ostalom Hrvatskom, što nije odgovaralo centralisti Thugutu u Beču, pa je uklonjen sa civilne vlasti. Ona je povjerena dvorskom čovjeku, nosiocu centralističke politike, komesaru grofu Raimondu Thurnu. Ovaj je imao dva osnovna zadatka: suzbiti akcije za sjedinjenje s ostalom Hrvatskom i postepeno provesti novo upravno-sudsko uređenje u pokrajini. Kao prvo organizirao je glavnu upravu u Zadru. Na čelu vrhovne, upravne

[7] G. Novak, Pokret za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom (1797—1814), Rad JAZU, knj. 269, 1940, 28.

[8] Neki autori navode da su bili 74 broda. F. Šišić u cit. djelu str. 72, navodi 72 broda, 4.000 vojnika i više topova. Možda su dva broda ostala u Ninu ili putem zaostala, što je vjerovatno s obzirom na starost nekih brodova.

[9] Tekst govora v. Narodni list, XXXVII/1898, br. 79, str. 1.

[10] F. Šišić, o. c., 73.

[11] Comunità di Nobili ed una Università di Cittadini. HAZd, Miscel. II°, br. 5. Postoji uz mletačkog kneza i Vijeće (»Consiglio dei nobili«), a pučani imaju svoje skupštine, kongrege (»Congregazioni del popolo«).

i sudske vlasti stoji c. k. komesar (»Ces. Krag. Commissar«), a uz njega je c. k. dvorska komisija za Dalmaciju s odgovarajućim službenicima.

Bivše gradske komune u prvi je mah zadržao i spojio s odgovarajućim područjem kao »Starjessinstva od mjesta i Gradova alliti pristoglia od suda« (»Mistno starješinstvo« — »Superiorità locali«). Umjesto bivšeg mletačkog najvišeg predstavnika (kneza), Thurn postavlja suca-upravitelja, poglavara, s odgovarajućim osobljem (suci prisjednici, tajnici, asistenti i pisari). U manjim mjestima postavio je i manji broj osoblja. U prvi mah ostali su dosadanja kolegijalna tijela po statutu. Treba imati na umu da tada još nije odvojena upravna od sudske vlasti, pa takvi organi vlasti obavljaju i upravni (»politiçeski«) i sudski (»pravdaçni«) postupak.

U cilju da može valjano poslovati na terenu, a napose provesti namjeravano uređenje, Thurn je postavio nove službenike. Tako je u Ninu na čelu Mistnog starješinstva postavljen kao sudac-upravitelj (poglavar) Franjo Zanki na osnovu izbora o čemu je izdana odluka od 28. listopada 1797.[12]

Ovaj slučaj pokazuje kako je austrijska vlast oprezno i postepeno postupala u reorganiziranju organa vlasti. Na osnovu komesarova dekreta predstavnici plemićkog Savjeta suci savjetnici (»Giudice Consigliere«) Pavle Pinelli, Marko Ante Lantana i Jerolim Zorović izabraše F. Zankija za suca upravitelja.[13]

Thurn je to prihvatio, poštujući odluku Savjeta kao i nominaciju u podaničkoj izjavi. Tako se u početku vodi računa o mišljenju komunalnih tijela, koja su naslijeđena.

Naredne godine komesar Thurn otvorenije provodi reorganizaciju upravne i sudske vlasti u Dalmaciji. Glavna pokrajinska uprava (vlada) u Zadru dijeli se: 1. u Vladanje (Governo) za javno-političke i privredne predmete, na čelu s namjesnikom, i 2. u Apelacioni sud za sudske sporove. Pokrajinu je razdijelio u »Mistna starješinstva«, poput kotara kojih je bilo u veljači 1798. god. 20, odnosno 22.[14] Za svako područje izdavana je naredba o njegovoj organizaciji, pa je tako za Nin izdana naredba 16. siječnja 1798. god.[15] S obzirom na običajno naše pravo zadržana je stara ustanova pomirbenog (mirovnog) suda, koji se redovito uvode u udaljena mjesta od sjedišta kotara. Ali ima ih i u sjedištu kotara. Tako je imao i Nin.[16] Pomirbeni je sud sudio u sporovima vri-

[12] HAZd, Spisi komesara Goëssa, fil. 2, sv. »Nona. Privilegi«, str. 73.
[13] HAZd, idem.
[14] To su kotarevi: Cres, Krk, Rab, Pag, Zadar, Nin, Novigrad, Skradin, Šibenik, Knin, Sinj, Trogir, Split, Klis, Omiš, Brač, Hvar, Korčula, Imotski, Makarska, a Poljica i Metković zadržali su staru upravu.
[15] Vj. Maštrović, o. c., 35.
[16] »A Nona una Superiorità e Giudizio di pace unite con un Dirigente ed un Canceliere«. HAZd, Miscel. II°, br. 5.

jednosti do 25 fiorina ili od 60 do 300 dalmatinskih lira,[17] a preko tog iznosa nadležni prvostepeni sud s rektorom i pisarom. Prvi je rektor u Ninu bio spomenuti Franjo Zanki, dok je u Zadru za prvog rektora imenovan grof Josip Begna.

Komesari poslije Thurna, od srpnja 1799. (Giambattista Rinna, Francesco Maria Carneo — Steffaneo) nisu izmijenili upravno uređenje u Dalmaciji, pa tako nisu dirali ninski kotar. Napredni komesar Petar Goëss nije uspio svojom reorganizacijom ali je više pokušao, na osnovu Goëssovih planova, njegov nasljednik i prvi imenovani namjesnik Dalmacije general Tommaso Brady. Prema uputama iz Beča od 37 općina koje su tada postojale u Dalmaciji, imadu se održati u tri grupe: 1. one koje imadu kao dosada savjet (vijeće) iz plemićke i građanske zajednice (ima ih 14), 2. one samo iz pučke zajednice (ima ih 10) i 3. ostale općine (ima ih 13).

Nin je kao gradska općina imao i zadržao savjet (vijeće = consiglio) iz plemićke i građanske zajednice (»Corpo Nobili e Civili«),[18] kojima su očuvana u prvo vrijeme prava, privilegije, prednosti i prihodi, naravno sve to vrlo suženo. Savjet se Nina sastojao u glavnom dijelu tj. u municipalnoj službi od 4 savjetnika (Ivan Ante Galbiani, Nikola Mirković, Marko Ante Lantana i Žvane Giustiniani), od jednoga »canicre« (serdar Ivan Smiljanić) i dva suca istražitelja (Josip Mirković i Ivan Krstitelj Stratico). Ostale su razne službe za uredske poslove, zdravstvo (ta se služba dijela za plemiće, za građane i za pučane), za šumarstvo (»ispettor sopra Gaji, e Boschi« bio je »sardar« Jerolim Medici) i dr. Naravno pučani se jedva spominju, tako ih u spisu o uređenju ninske općine 1801—1803. god. spominju 4 procjenitelja za polja koji su »popolari«: Grga Lipotica, Gašpar Čurko, Ante Stulić i E. Cvunić.[19]

Franjo Zanki dobio je zadatak, da podnese izvještaj o uređenju ninske komune, što je i podnio 2. svibnja 1802. god.[20] U njemu ističe plemićku konstituciju, prava i privilegije, da postoji građanska zajednica (»Corpo de cittadini«) ali bez predstavništva (»ma senza Rappresentanza«). Ističe da nema pučke zajednice (»Corpo popolare«). Uz to prilaže spisak suvremenih plemićkih obitelji iz Nina, kojih ima 46. Navest ćemo njihova prezimena onim redom kojim su u spisku, uz napomenu da u nekoliko slučajeva ima više obitelji s istim prezimenom. Svakako se prvo ističe obitelj Mirković, zatim Giadruleo, Ruić, Zorović, Canio, Rakamarić, Chicchio, Bilinić, Galzigna, Predolin, Ponte, Cernica, Giusti, Zanki (Zanchi), Dalague, Stratico, Pinelli, Dalostin, Medici, Lantana, Dede Mitrović, Giustiniani, Begna, Zenzi, Castelli, Salamoni, Zer-

[17] Za sporove do 5 fiorina ili do 60 dal. lira sudili su serdari.
[18] HAZd, spisi Miscel. II, poz. D, br. 1, str. 4 i v. spisi kom. Goëssa, fil. 2.
[19] HAZd, Spisi kom. Goëssa, fil. 2, sv. »Privilegi. Nona«, str. 2—3.
[20] Idem, str. 1—15.

vari, Petricioli, Zulatti, Tipaldi, Golbiani, Calaffati, Smiljanić, Sandri, Cotelli, Banovac, Piazza, Cicansi, Scarpi, Manfrin.[21] Od građanskih obitelji spominje samo 5: Bakić, Gvassoni, Donà, Borin i Gavlin. Pučane uopće ne spominje posebno.[22]

Brady je u kolovozu 1805. god. odvojio Apelacioni sud u Zadru od Namjesništva (Vladanja) i tako je formalno-pravno počeo proces odvajanja sudske od upravne vlasti. Predvidio je formiranje 5 administrativnih okruga (Krk, Zadar, Split, Makarska i Kotor) ali organizaciju vlasti u Dalmaciji nije dovršio, jer su ga vojni i međunarodni događaji omeli, te je u veljači 1806. god. morao vlast predati francuskim četama.

*

U *privrednom razvoju* Nin se vrlo dobro razvija za vrijeme komunalne autonomije do 1409. god. jer održava intenzivno živ privredni promet, a osim toga ima važan politički položaj. Tada a i poslije za vrijeme mletačke uprave grad je na važnoj kopnenoj saobraćajnici Zadar—Nin—Ljubač—Ražanac—Paklenica (odn. Obrovac)—Lika, te održava jak pomorski promet.

Ninsko područje ima svoje privredne potencijale, osim trgovine i saobraćaja, još i proizvodnju i promet soiju, poljoprivredu i stočarstvo te obrtnu djelatnost, uključivši i opekarstvo. Međutim od turskih provala taj se privredni aktivitet naglo smanjuje. Unatoč plodne zemlje, što je rijetko na našem primorju, ninsko područje sve više osiromašuje, a stanovnika biva sve manje, jer ne samo što stradava od turskih provala (ubijanja i zarobljavanja), nego što se i iseljava. To najviše čine obitelji sklone pomorskoj privredi. Pred turskim pritiskom dolaze iz unutrašnjosti novi stanovnici, koji su patrijarhalni poljoprivrednici. A i tih nije dovoljno. Osim toga luka se ne čisti, zamuljuje se, pa su mogućnosti njezina korištenja smanjene. Šire se bolesti, napose malarija. Mletačka uprava pod kraj XVIII st. slabo brine za ninsko područje, koje je osiromašilo.

Bio je pokušaj da se iskoriste prvoklasne poljoprivredne mogućnosti ninske okolice, ali opći i zdravstveni uvjeti nisu tome pogodovali. Mletački je senat donio odluku od 26. rujna 1784. god. o osnivanju plantaža duhana na području Nina.[23] Proizvodnja te industrijske biljke bila je u prvi mah predviđena da bude u državnim rukama. Upravu bi imao generalni providur Dalmacije, a neposredni je upravitelj plantaže generalni »fermier«. On unajmljuje muške i ženske radnike za rad oko gojidbe duhana. Radnici će biti strogo kažnjeni ako izostanu s posla. Za vrijeme rada oslobođeni su od kuluka. Za čuvanje velikog područja plantaže duhana u službi su 12 čuvara kroz cijelu godinu, a kad je

[21] Id. str. 7—14.
[22] Id. str. 15.
[23] HAZd, št. sv. 2, br. 214.

berba duhana, tada se broj čuvara povisuje na 24, te imaju jednog do dva glavara. Istom odlukom monopolizira se gojidba duhana u Dalmaciji. Tako je zabranjeno svim privatnicima da uzgajaju duhan, pa niti za vlastitu uporabu. Upravitelji pojedinih područja moraju kontrolirati sva polja, vrtove i kuće, te ukoliko nađu duhan, uhapsiti i kazniti krivce, a sadnice dati iščupati. Predviđaju se i nagrade za pandure koji otkriju nedozvoljeno sađeni duhan. Dakle, sve se svodi za očuvanje glavne proizvodnje duhana na ninskim plantažama. Općine su dužne održati u ispravnom stanju ceste koje vode u Nin.

Mletačka uprava nije bila u stanju organizirati i održati tako zamišljenu proizvodnju duhana, pa je to ustupljeno markizu Jerolimu Manfrinu, koji 1786. god. osniva tvornicu duhana kraj Nina (Grbe) uloživši znatnu sumu novca od 213.000 dukata u srebru.[24] Ovo je bio značajni pothvat koji se odnosio ne samo na proizvodnju duhana nego i na ostale poljoprivredne proizvode, i na stočarstvo. Za potrebe imanja bilo je uređeno vlastito pristanište, u kojem su mogli pristajati i veći brodovi. Manfrin je doveo stručnjake iz Italije i Albanije da uvedu posao i nauče domaće radnike radu oko duhana i suvremenoj poljoprivredi. Dao je podići gospodarske i tvorničke zgrade, isušiti polja, izgraditi putove, iskrčiti šikare, regulirati bujice i dr.[25]

Ovo imanje omogućuje izvjesnu zaslužbu pojedincima, ali ne dovoljno, te je s obzirom na općekolonijalni stav u Dalmaciji, predstavljalo bezobzirno iskorištavanje radne snage poljoprivrednih radnika. Vanjski stručnjaci nisu dugo izdržali zbog loših zdravstvenih prilika (malarije), pa su otišli, a radnika je bilo sve manje. Zbog toga se sve manja površina obrađivala. Kolonski i zakupni odnosi otežavali su mogućnosti i život ninskog seljaka. Plemići su stanovali izvan Nina, većinom u Zadru, a nastojali su iz svojih zemalja izvući što više koristi bez obzira na one koji su zemlju obrađivali. Mnogi su od tih plemića podrijetlom bivši trgovci ili tome slično, koji su Nin iskoristili da postignu plemićki status i ujedno da dođu do plodne zemlje.

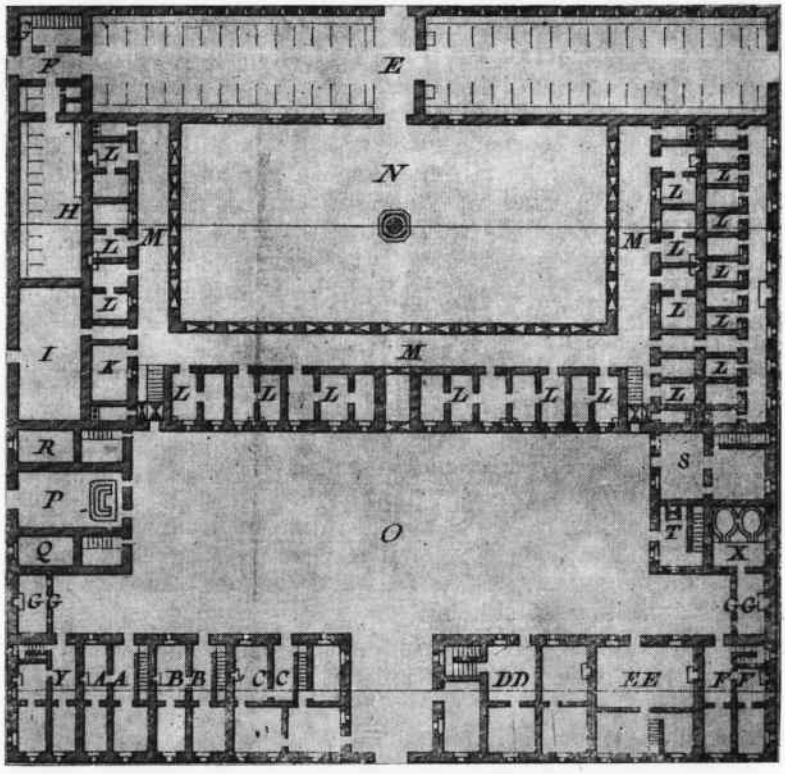
Svakako u dosta lošim privrednim prilikama Ninjani ulaze u nova politička stanja i uređenja, koja nastaju nakon pada Mletačke Republike.

Austrija u nekoliko godina svoje prve vladavine nije dospjela mnogo učiniti u privredi, a niti je slušala razumne planove i prijedloge komesara P. Goëssa. No izvjesna sloboda u trgovačkim kretanjima donijela je olakšanja i uspjehe, napose u pomorstvu, a to znači i u trgovini, u cijeloj Dalmaciji, pa tako i u Ninu. Krenulo je na bolje. Svakako Manfrinovo imanje nije tome pridonijelo.

[24] Luigi Maschek, Manuale del regno di Dalmazia per l'anno 1873, a. III, Zadar 1873, 122.

[25] Manfrin se u prvi mah oduševio postignutim rezultatima, pa je svoje zadovoljstvo izrazio u latinskom tekstu na kamenim pločama koje je dao postaviti kod glavnog ulaza četvrtastog kompleksa zgrada u Grbama.

Više je razloga zašto Manfrinovi nisu uspjeli. Jedan je i taj što su od početka, pa tako i po dolasku austrijske vlasti, uveli i održali loš odnos i postupak prema radnicima, odnosno okolnom narodu, koji je želio osigurati sebi bar osnovna sredstva za život. Eksploatiranje radne snage u feudalnim razmjerima nije ipak pomoglo vlasniku imanja, a kod radnika je takav postupak izazivao otpor i pobune. Zbog toga je markiz Jerolim Manfrin iz Nina zatražio od komesara Dalmacije u Zadru da mu se prizna određena jurisdikcija na njegovu imanju u ninskim Grbama, kako bi mogao svladati nezadovoljstvo i bune radnika. Odlukom komesara od 26. rujna 1801. god. ti su zahtjevi odbačeni.[26]

Plan zgrade tvornice duhana J. Manfrina u Ninu (Grbe). Na imanju vršile su se i ostale poljoprivredne djelatnosti. (Objašnjenje nacrta: E štala za 120 goveda, F ulaz u štale, G stube za sjenik, H štala za 18 konja, I spremište oruđa, K radionica, L kuća za težake, M nastrešnica, N dvorište s čatrnjom, O veliko dvorište, P crkva, Q stan kapelana, R stan liječnika, S gostiona, T kovačnica, X pekara, Y stan vlasnika, AA stan pisara, BB stan blagajnika, DD stan zakupnika ispod kojeg je pandurska straža, EE stan kočijaša, FF prostorije vlasnika ispod kojeg je bolnica, GG kuhinja za otočane.

[26] HAZd, Spisi kom. Goëssa, fil. 2.

Upotrebljavaju se i druga sredstva za smirenje i pozivanje na red i rad okolnog stanovništva. Tako se drže i govori (propovijedi) u ninskoj katedrali prisutnom narodu. Spominjemo slučaj da je kanonik Ninske biskupije i kapelan na Manfrinovu imanju Franjo Ilija Arance povodom blagdana sv. Jerolima održao u prisustvu markiza Petra Manfrina propovijed narodu u crkvi u Ninu, u kojem spominje dobročinitelje markize Jerolima i Petra Manfrina, te poziva narod na savjestan rad i podređenost vlastima.[27] Nisu ni ovakve akcije pomogle, pa imanje propada odnosno prva naša tvornica duhana s plantažama na jadranskoj obali nije pružila vlasniku onu dobit koju je očekivao. Petar Manfrin je prisiljen da oglasom od 4. srpnja 1803. god.[28] na hrvatskom i talijanskom jeziku objavi da je voljan dati u zakup 16 seoskih kuća i uz svaku 50 padovanskih mjera oranice[29] i 10 mjera livada koji se nalaze u ninskoj općini. Osim toga nudi Ninjanima u zakup i neke svoje oranice bliže Ninu, a isto tako želi dati u istu obligaciju 4 šume u Rašinovcu, Morosinu, Sv. Pavlu i u Žeravi.[30] Očito da su Ninjani rađe uzimali zemlju u zakup, nego stupali u loše radne odnose s Manfrinom. Na žalost, nisu nam se sačuvali podaci o broju brodova koji su bili na ninskom području 1803. god. Podaci o tome su poslani Dvorskoj komisiji u Zadar na osnovu zahtjeva odnosno okružnice komesara Goëssa od 28. srpnja 1803. god.,[31] ali su iz spisa[32] tog komesara nestali. Vjerojatno je na ninskom području bilo tada oko 30 srednjih i manjih brodova. To bi za početak bilo dobro, da nisu nastup francuske vlasti i događaji s tim u vezi otežali i na mahove onemogućili pomorski trgovački promet.

III. Francuska vladavina

Francuska je vladavina u Dalmaciji trajala nepunih 8 godina (1806. do 1813). U prvoj fazi, do 1809, civilnu vlast vrši generalni providur Vicenzo Dandolo, a vojnu general August Marmont. Obojica sposobni i častohlepni, dolazili su u sukobe.

Dandolo nije odmah provodio upravnu i sudsku reorganizaciju Dalmacije, već je tome poslu pristupio krajem 1806. god. Francuzi su imali

[27] HAZd, št. sv. 4, br. 329/I (B 7). Taj je govor objavljen 1804. god. u posebnoj brošuri pod naslovom »Allocuzione del Reverendissimo Signor don Francesco Elia Arance canonico della cattedrale di Nona e capellano del posseso di Fleissenburg di ragione del. Nob. sig. Marchese Pietro Manfrin. Tenuta a quei dipendenti nella chiesa di detto luogo il di 30 Setembre 1804. Giorno dedicato a S. Girolamo.« — Zadar 1804, tisk. A. L. Battara, str. 7, 8°.

[28] HAZd, št. sv. 63.

[29] »Campo padovano« odgovara jednoj trećini hektara zemlje.

[30] HAZd, ib.

[31] Vj. Maštrović, Brodarstvo Dalmacije u Prvoj austrijskoj vladavini (1797—1806), Pomorski zbornik, Zadar, knj. 6, 1968, 545, 546, 553 i dr.

[32] HAZd, spisi kom. Goëssa, fil. 1, g. 1802—1804.

izgrađene poglede na trodiobu vlasti, pa tako nije bilo teško Dandolu pripremiti i provesti organizaciju organa upravne i sudske vlasti.[33] Ova posljednja obuhvaća prizivni sud (apelacioni), dva okružna i 21 pomirbeni sud.

Glede suda u Ninu nastao je spor. U 1806. godini Dandolo je ostavio staro uređenje, pa tako i sud prve molbe u Ninu, prema dosadanjem ustrojstvu. Upravitelj suda bio je Stjepan Leoni. Uredovanje se redovno vršilo. Sačuvani su spisi o poslovanju iz tog vremena.[34]

Na osnovu Napoleonova dekreta od 4. rujna 1806. god. Dandolo donosi svoje provedbene propise (naredbe i pravilnik) o sudskom uređenju u Dalmaciji,[35] pa tako među 21 pomirbenim sudom ne predviđa Nin, nego ga stavlja pod nadležnost pomirbenog suda u Zadru, koji obuhvaća područje ninsko, novigradsko i otoke.

Ova je Dandolova odluka izazvala veliko nezadovoljstvo i uzbunu kod Ninjana. Likvidacijom Mjesnog starješinstva Nin gubi sud, jer se ne osniva pomirbeni umjesto njega.

Stanovnici su uznemireni i upućuju Dandolu u susjedni Zadar više zahtjeva da se u Ninu uspostavi pomirbeni sud. Ovoj prvoj i energičnoj reakciji i negodovanju na organizaciju sudstva, Dandolo je konačno morao popustiti i udovoljiti zahtjevu. On donosi 2. siječnja 1807. god. odluku kojom se uspostavlja pomirbeni sud u Ninu. Pod mjesnu nadležnost tog suda potpadaju ova mjesta: Nin s Klanicama, Grbe, Zaton, Privlaka, Vir, Kožino, Petrčane, Vrsi, Poljica, Ljubač i Ražanac.[36] Za prvog suca pomirbenog suda u Ninu postavljen je Stjepan Leoni, a za kancelistu Catani.[37] Leoni je u Ninu vršio ujedno i dužnost vicedelegata dok se upravno-politička vlast općine nije formirala. U godini 1807. i 1808. ninski je sud imao 651 građansku parnicu koje su bile bez prizivne i 39 prizivnih, a pomirbenih je imao 91. Kaznenih predmeta u obje godine bilo je svega 14.[38]

U upravno-političkom pravcu Dandolo je naredbom od 26. studenog 1806. god.[39] odredio mrežu organa upravne vlasti u Dalmaciji: generalni providur odnosno Glavna uprava, 4 okruga, 17 kotara i 25 općina.

[33] V. Vj. Maštrović, Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX st., 47—56.

[34] HAZd, Francuska vlad., 1869. god. Tit. XI, fil. 3, sv. 99. Zapisnici pred ninskim sudom od 11, 28. XI i 3. XII 1806.

[35] Za sudsko uređenje uz odgovarajuću naredbu donio je pravilnik: Regolamento organico della giustizia civile e punitiva per la provincia della Dalmazia.

[36] Naučna biblioteka Zadar (NBZd), zb. pl. sing. 1/1807; HAZd, št. 1807, sv. VII, br. 480. O stvarnoj nadležnosti pomirbenih sudova vidi Vj. Maštrović, o. c. 48.

[37] Kraljski Dalmatin, II/1807, br. 22, od 30. VI, str. 170.

[38] Valentino Lago, Memorie sulla Dalmazia, I, Venecija 1868, str. LXX, LXXI.

[39] NBZd, sign. 26.426, Misc. B. 1109.

Na području zadarskog kotara nalaze se tri općine: Zadar, Nin i Obrovac. Na čelu je kotara vice-delegat, a općinom upravlja općinska uprava na čelu s načelnikom (»podesta«). Od 1806. god. još se upravitelj mjesnog starješinstva u Ninu smatrao vice-delegatom, jer se upravni organ i područje smatralo u rangu kotara. Međutim, novom organizacijom isto je područje sada općina.[40] Upravno-izvršnu vlast u Dalmaciji obavljali su izvršni organi, koji su organizirani 1. siječnja 1807. god. u 6 okružja (na čelu pukovnik), a svako okružje dijeli se u razdjele ili serdarije (na čelu oficir). Zadarsko okružje dijeli se u 6 serdarija, od tih je jedna imala sjedište u Ninu. Uz oficira, koji se za vrijeme Francuza ne zove serdar, kao prije i poslije njih, ima određeni broj pandura (»Seresani o Panduri«) na čelu s harambašom.[41]

Dandolo je dospio da se bavi i drugim organiziranjima, koja su potrebna za dobar pravni život povjerene mu pokrajine. Tako je donio i propise o bilježništvu u Dalmaciji.[42] Određuje da će biti opći bilježnički arhiv u Zadru za Zadar, Nin i Obrovac.[43] Na prijedlog Prizivnog suda u Zadru Dandolo je odredio broj bilježnika po Dalmaciji, pa je dozvolio da u Zadru bude 6, a u Ninu 2, isto toliko u Obrovcu, 3 u Pagu itd.[44]

Od nemirnih događaja u srpnju i dalje 1809. Nin je bio dosta pošteđen. Schönbrunskim mirom od 14. listopada iste godine, Dalmacija i nadalje ostaje Francuzima, pa se zauzeta područja pokrajine od strane austrijske vojske imaju Francuzima vratiti, što je i učinjeno.

Nastale su i upravno-političke promjene. Napoleon osniva tzv. Ilirske pokrajine (»Darxave slovinske«) sa sjedištem u Ljubljani, a upravu povjerava maršalu Marmontu. Nezadovoljan Dandolo napušta Zadar 29. I. 1810. god. Dalmacija ulazi u sklop Ilirije kao jedna pokrajina sa sjedištem u Zadru. Na čelu je Uprava za Dalmaciju (»Nastojanstvo od Dalmacie«), a prvi je intendant, »nastojnik«, Rouger de la Bergerie. U Splitu je njegov zamjenik, u Šibeniku i Makarskoj delegat, a u ostalim mjestima ukinut je položaj vice-delegata.

Pomirbeni su sudovi ostali kao i dosada, samo je odlukom intendanta ukinut sud u Ninu. To je povuklo i novu organizaciju općina zadarskog kotara, pri čemu je izostala ninska općina. Sela su razdijeljena između općine Zadar i Obrovac. Prvoj su pripala ova mjesta: Nin, Kožino, Petrčane, Privlaka, Vir, Vrsi, Poljica i Žerava, dok su Ljubač i Ražanac potpali pod općinu Obrovac.

Umjesto Pomirbenog suda u Ninu osniva se u zadarskom kotaru novi takav sud, i to u Sutomišćici na o. Ugljanu (nasuprot Zadru), za

[40] Isp. HAZd, Miscell. II° br. 5.

[41] O propisima za oružničke snage v. brošure: Regolamento organico della forza territoriale, Zadar 1806, 12 i Regolamento disciplinare per la forza provinciale, Zadar 1807, 8.

[42] Od 30. studenog 1807. god. Regolamento sul notariato.

[43] HAZd, Franc. vlad., spisi generalnog providura, 1808 tit. IV, fil. II, sv. 40.

[44] HAZd, id.

područje zadarskih otoka. Sudac Leoni i kancelista Catani, obojica iz Nina, bili su premješteni u novi sud na istu dužnost. S obzirom na pomanjkanje prostorija i na loše prometne veze, sjedište je suda za otoke privremeno premješteno iz Sutomišćice u Zadar, odlukom od 3. prosinca 1811. god.[45]

S ovim postupkom Ninjani nisu bili zadovoljni, pa upućuju proteste sa zahtjevom za bolji sudsko-upravni status. Ni druga mjesta po Dalmaciji nisu bila zadovoljna uređenjem u prvoj fazi ljubljanske uprave.

Međutim, ovo nestalno uređenje nije u Dalmaciji dugo trajalo, jer Napoleon 15. travnja 1811. god. donosi dekret o organizaciji Ilirije. Dalmacija je ostala jedna od 7 pokrajina, koja ima 5 okruga, a ovi se dijele na kotareve (»Cantons«), takvih je bilo 17, a među njima je bio i kotar Nin. Kotarevi se dijele u općine.[46] Na čelu je Ilirije glavna uprava s vrhovnim namjesnikom, na čelu pokrajine je intendant, a kotara poddelegat. Tako je Nin tom podjelom dobio značenje sjedišta kotara, u kojem je bio poddelegat s odgovarajućim službenicima. Time su udovoljeni opravdani zahtjevi Ninjana, u čemu su ih podržali mnogi ugledni Zadrani. Zbog nesigurnosti i tu i tamo nereda osnovale su se po mjestima čete Narodne straže. Tako je bila osnovana u Zadru (zapovjednik bataljona Begna) i u Ninu. U arhivskim spisima navode se oficiri Narodne straže u Ninu, između njih su: Ivan Giustiniani, Ivan Zanki, Antun Šimeta, Mate Miočić, Juraj Oštrić, Marijan Bolić i Ivan Radulović.[47]

Sudac Leoni vratio se u Nin kao sudac pomirbenog suda, ali ujedno opet vrši dužnost vladina poddelegata. Kao takav predlaže da se još neka veća sela pripoje ninskom kantonu, jer su previše udaljena od Zadra i Obrovca, a bliža su Ninu. Osim toga treba ojačati ovaj kotar.[48]

Intendant u Zadru nije prihvatio taj prijedlog, nego je kasnije ukinuo kotar Nin, a umjesto toga formirao novi kotar Zadar—otoci. Tako je u svibnju 1813. god., kad su se Englezi pokušali iskrcati u Ninu, opet ovaj grad bio samo sjedište općine. Englezi su 25. svibnja 1813. god. pokušali sa 4 broda da se iskrcaju u ninskoj luci, ali je generalni vikar Ninske biskupije kanonik Marko Bolić[49] na vrijeme naredio uzbunu, sam

[45] HAZd, Inten. 1811, fil. XV, br. 5524. Selo Sutomišćica u spisima se naziva Santa Eufemia.

[46] Prema toj upravnoj raspodjeli Dalmacija s Dubrovnikom ima 27 kotareva, a na osnovu podjele od 30. studenog 1811. god. ima općina (gradskih i seoskih) ukupno 120, od toga pokrajina Dalmacija 85, a pokrajina Dubrovnik 35.

[47] HAZd, Inten. 1811, fil. IX, br. 3890.

[48] HAZd, Inten. 1812, fil. IV, br. 620.

[49] Ninska biskupija još tada postoji. Biskup je bio Josip Scotti, koji je bio otvoreni pristaša Napoleona. On ga je 10. kolovoza 1806. imenovao zadarskim nadbiskupom, sa čime se kasnije složio i papa. Biskupijom je poslije Scottija kao kapitularni vikar upravljao kanonik Marko Bolić sve do ukinuća biskupija 1828. god. Miscellanea, Zadar, 1950—1952, II—IV, str. 140.

s oružjem u ruci poveo građane protiv engleskih mornara, koji su se počeli iskrcavati. Ninjani su ih uspjeli protjerati. Načelnik Mirković i zapovjednik narodne garde Franjo Giustiniani nisu tada bili u Ninu, a pristav Nievo bio je pasivan, pa je zato kasnije odgovarao.[50] Iste godine u kolovozu iznenadila je Ninjane jedna engleska fregata i opljačkala ih. To je učinila osim u Ninu i u Petrčanima i Ugljanu.[51]

Međutim, ti su napadaji engleskih brodova na Nin već u sklopu vojnih operacija protiv Francuza. Austrija je iskoristila Napoleonovu slabost, poslije neuspjeha vojne u Rusiji, te Francuskoj 19. kolovoza 1813. god. navijesti rat, što je značilo odmah i pokret četa iz banske Hrvatske u Dalmaciju. Austrijskim četama zapovijeda general Franjo Tomašić, koji je već od prosinca 1813. god. na čelu Dalmacije kao civilni i vojni namjesnik.[52] Prethodno je, 7. prosinca, zauzeo grad Zadar.

Time je prestala francuska vladavina u Dalmaciji pa tako i u Ninu, ali do daljeg svi organi vlasti imaju ostati na svojim mjestima i vršiti svoju dužnost. Tomašić je u tom smislu izdao već u Kninu proglas 27. listopada 1813. god., u kojem je obećao zaštitu, mir i red, te se toga nastojao držati.

*

Francusko razdoblje nije poboljšalo *privredno stanje* ninskog kraja, nego se ono naprotiv pogoršalo prema onome kako se počelo razvijati u Prvoj austrijskoj vladavini. Nastalo je stanje posljedica općih prilika u Dalmaciji: loši međunarodni politički odnosi, potom pomorska blokada, nesigurnost u kopnenom saobraćaju, agrarne odnosno kolonske poteškoće, napoličarstvo itd. Zemljovlasnički su položaji ostali isti s tendencijom pojave zelenaštva. Generalni providur nije htio odobriti da se u Ninu može držati sedmični sajam (pazar), jer da se pučanstvo razrijedilo zbog groznice koja hara.[53] Sve to doprinosi lošem ekonomskom stanju. Prednost Ninjana u tim doista lošim prilikama jest u tome što su imali, bez obzira na vlasničke odnose, plodnu zemlju za obrađivanje i vodu, pa zbog blokade nije bilo pojave gladi i krupnih prehrambenih poteškoća. Osim toga Nin je donekle održao pomorski promet, te se tim putem dosta snabdijevao. Ninska je luka bila često iskrcajno mjesto tereta za Zadar, tamo se prebacivao cestom od svega 16 km. Primjerice spominjemo slučaj 1807. god. kad je veliki dio dal-

[50] Čas. Miscellanea, Zadar 1950—1952, II—IV, 140—141.

[51] G. Novak, Ratovi i bitke na Jadranskom moru, jub. Pomorski zbornik, Zadar 1962, I, 202.

[52] Franjo Saverio Tomašić rodio se 1761. godine u Rijeci. Istakao se kao sposoban oficir, postaje general, a nakon zauzimanja Zadra imenovan je podmaršalom i namjesnikom Dalmacije, na kojem položaju ostaje 18 godina. Umro je 12. kolovoza 1831.

[53] HAZd, Com. 1809, fil. 1, Tit. VII, rub. V, br. 10099. Odluka generalnog providura od 27. kolovoza 1808, broj 10099. Jedino je odobrio bescarinsku trgovinu u svibnju na dane svetkovine Gospe od Zečeva i tri dana u kolovozu za dan sv. Marcele, a to su ninski crkveni godovi.

matinske obale bio pod ruskom kontrolom. Snabdijevanje hranom i vinom je otežano. Dana 23. svibnja generalni providur javlja zadarskom delegatu da će stići konvoj brodova s teretom žita za francusku vojsku. Ali su zapaženi gusari oko Velog Rata. Odmah je naređeno da brodovi otplove u Nin, što su i učinili i tamo iskrcali žito, koje je uskladišteno na Manfrinovu imanju.[54] Nin je imao svog sindika za pomorstvo.[55]

Zamašnih promjena na bolje, kao posljedica novog režima i stanja, nije moglo biti u provedbi, jer nije bilo ni mnogo vremena. Inače za vrijeme Francuske vladavine ima više dobrih planova i namjera na papiru, preko danih propisa, naredaba i pisanih planova, nego li dobrih ostvarenja na terenu. Privredno stanje Ninjana bilo je sve lošije.

Nešto se i učinilo. Tako spominjemo da je općinska uprava tražila od delegata u Zadru da preko providura utječe za popravak triju drvenih mostova u Ninu. Oni su građeni zbog zatvaranja potoka (Jaruge, Ričine) u vrijeme lova na jegulje. Za mletačke uprave zatvaranje je moglo biti samo do tri mjeseca godišnje, a za vrijeme Prve austrijske vladavine i kasnije nitko ih više nije otvarao i mostovi su propali. Providur je naredio ing. Zavoreu da poduzme potrebno za popravak tih mostova.[56]

Ninjani nisu imali tada obilne ribe, jer se lov u luci davao u zakup. U francuskom razdoblju time je raspolagala financijska uprava u Zadru, koja je 1807. raspisala licitaciju za zakup lova u narednoj godini. Nitko od građana nije mogao udovoljiti uvjetima, nego se jedino javio Ante Šimeta, kome je dano pravo zakupa za pet godina.[57]

Međutim, Jerolim Manfrin iz Nina nastojao je i od francuske uprave dobiti monopol za prodaju duhana kao i kod prijašnjih vlasti, što mu je i uspjelo. Sklopio je ugovor o isključivom pravu prodaje duhana na području cijele Dalmacije.[58] To mu je nosilo materijalne dobiti, ali opet ne suviše, zbog opće loših i nesigurnih prilika u pokrajini.

Ninski biskup Grgur Scotti nije stanovao u Ninu nego u Zadru. Smetao ga je proces propadanja grada i nezdrave prilike, napose širenje malarije. Osim toga želio je stalno biti u blizini središta političkih zbi-

[54] Vj. Maštrović, Gusari u Dalmaciji za vrijeme ruske blokade Francuza god. 1806. i 1807. u vezi spisa HAZd, Spisi providura 1807, Tit. XII, fil. VIII. Imanje se u spisu naziva »Fleissenburg«, a to su današnje Grbe kod Nina.

[55] »Sindic de gens de mer«. Neko je vrijeme tu dužnost vršio Cagliachi, a u drugoj polovini 1812. god. Goseti, koji je kao sindik ninski u isto vrijeme bio u Karlobagu zbog bolje kontrole plovidbe Planinskim kanalom. Ninskom sindiku imali su dostaviti popise mornara i brodova, osim općine Nin, još i načelnici općina Pag, Obrovac, Posedarje i Novigrad. HAZd, Intend. 1812. Fil. XX, br. 3854. Spis od 1. srpnja 1812. br. 3854.

[56] HAZd, 1806, spisi o vodama i cestama, Tit. I del. fil. 1, rub. IX. Predstavka je ninske općine od 7. travnja 1807. br. 116. Mirovni sudac u Ninu kao poddelegat šalje u Zadar 8. travnja 1807, br. 45, a providur već 13. travnja 1807. pod brojem 2275 rješava.

[57] HAZd, idem, rub. 5. Spisi Fin. uprave Zadar 12. rujna 1807, br. 3378 i Pom. suda u Ninu 6, listopada 1807, br. 323.

[58] HAZd, Fran. vlad., spisi Molitor, 1806, Fil. IV.

vanja u pokrajini. Isticao je svoju privrženost caru Napoleonu,[59] koji ga je i imenovao za zadarskog nadbiskupa. Pozivao je vjernike, napose stanovnike ninske biskupije, na vjernost caru. Nije to činio bez razloga, jer niže svećenstvo, a pod njihovim utjecajem i mnogi seljaci, nisu mislili kao on o Napoleonu i o francuskoj vlasti. Tome je pridonosila i austrijska aktivnost protiv Francuza.

Takvoj propagandi išlo je u prilog loše privredno stanje kako u cijeloj Dalmaciji, tako i na području ninske općine. Svakako je stanje bilo gore nego za vrijeme Prve austrijske vladavine.

IV. Druga austrijska vladavina

General Franjo Tomašić nastojao je u početku ne samo organizirati pokrajinsku vladu (»Vladanje« = »Governo«) kao središnji političko-upravni organ, nego i ostalu upravnu mrežu. Pri tome je produžio austrijsku politiku postepenosti i opreznosti u promjenama. Prema tome nije bilo naglih izmjena ni u upravi ni u sudstvu.

Tako su ostali okruzi, koji su se dijelili u kotareve, a ovi u općine. U zadarskom su kotaru bile tri općine: Zadar, Nin i Biograd n/m. Kotar tada tj. 1814. god., ima 21.582 stanovnika, od čega otpada na zadarsku općinu 12.340, na ninsku 3.761 i biogradsku 5.481 stanovnik.[60] Promjena je bila u tome što su naredbom odnosno pravilnikom od 30. srpnja 1814. god. vraćeni izvršno-upravni organi pukovnik i serdari. U Dalmaciji je bilo šest okružja (zadarsko, šibensko, makarsko, splitsko, dubrovačko i kotorsko), na čelu s pukovnikom. Njemu su bili potčinjeni serdari i zamjenici serdara, koji su za svoje područje (serdarije) vršili upravno-izvršnu vlast. Tako je pod pukovnikom iz Zadra bio serdar ili zamjenik u Biogradu, Zemuniku, Obrovcu, Sutomišćici, Ninu, Pagu, Benkovcu, Molatu, te Smiljčiću, Erveniku, Arbanasima, Kukljici, Podpragu i Rabu.[61]

O upravnom uređenju Dalmacije raspravljalo se u Beču 1815. god. i konačno u rujnu prihvaćena i provedena podjela u 4 okruga (zadarski, splitski, dubrovački i kotorski), dakle kao dosada, samo što se u kolovozu 1816. god. osniva i peti okrug makarski, koji traje svega dvije godine i potom se pripaja splitskom.[62]

[59] Nakon mira u Tilzitu upravio je pastirsko pismo 27. srpnja 1807. svećenstvu i vjernicima, u kojem slavi Napoleona i pozivlje narod ninske biskupije da mu bude zahvalan i vjeran, jer će tada uvijek biti sretan. Predlaže da se u crkvama postavi natpis: Napoleon sreća stoljeća. Pismo potpisuje: Josip Grgur. HAZd, št. sv. 8 br. 669.

[60] V. Lago, o. c., str. XXXIV.

[61] Vj. Maštrović, Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX st., 68 i 113.

[62] Vj. Maštrović, o. c., 67.

Od naredbe 14. kolovoza 1818. god.[63] kad se u sjedištu okruga formiraju političko-upravni kotari, bez sudbene nadležnosti što vrše sudovi, obavlja se reorganizacija teritorijalne podjele Dalmacije u okruge, kotareve i općine, napose u svibnju 1821. god.,[64] pa naredbe od 19. kolovoza 1850. god.[65] i konačno zakonom od 19. svibnja 1868. god.[66] Bilo je između toga i manjih promjena, pa tako i propisa u vezi općina.

Za ustrojstvo dalmatinskih općina doneseni su odgovarajući propisi. Tako je na osnovu dekreta od 4. svibnja 1821. god. donesen u narednoj godini 17. prosinca 1922. god. Pravilnik o organizaciji općina.[67] Ako je općina u sjedištu okruga ili kotara, tada je na čelu načelnik (»podesta«), a u ostalim općinama načelnik se nazivao sindak (»sindaco«), koji su imali i podnačelnika (»vice-sindaco«).[68] Tako općina Nin ima sindaka. Načelnik je tada u Zadru bio Franjo Sanfermo, a u Ninu je bio sindak Cesar Nievo. Ninska općina obuhvaća 1822. god. ova mjesta: Nin, Grbe, (Fleissenburg), Stani, Zaton, Petrčane, Privlaka, Vir, Poljica, Žerava, Dračevac, Miljačić, Briševo, Grue, Visočane, Polešnik, Rupalj, Suhovare, Vrsi, Ljubač, Ražanac, Radovin i Tribanj.[69] Ako u pojedinom mjestu ima barem 25 obitelji, tada selo ima svog glavara.[70] Zakonom od 30. srpnja 1864. god. donesen je općinski zakon i s tim u vezi novi općinski i izborni pravilnik.[71] Godinu dana kasnije ukidaju se okruzi, te je zakonom od 19. svibnja 1868. god. uvedeno novo političko upravno uređenje Dalmacije, koja sada ima 12 političkih kotara, a zatim još dva, tako da ih je bilo 14.[72] Područja kotarskih sudova s njima se ne podudaraju i ima ih dva i po puta više i potpuno su odvojeni od upravnih organa.

[63] HAZd, št. sv. 18, br. 1356a.

[64] Notificazione, od 17. prosinca 1822, br. 21497 3347 Compartimento territoriale provvisorio, str. 17 (HAZd, št. sv. 20, br. 1513 1/2). Ovdje je označeno koje općine sa svojim selima ulaze u pojedini kotar.

[65] To je provedbena naredba Ministarstva unutrašnjih poslova. V. Dodatak br. 71 Glasnika dalmatinskog, II/1850. Predviđa se 7 političkih kotara.

[66] L. Maschek, Manuale del regno di Dalmazia, I/1871, Zadar 1871, 18. Dalmacija je tada razdijeljena u 12 političkih kotara, što se i dalje održalo.

[67] Regolamento per la organizzazione de comuni, br. 21497—3347. Nalazi se u brošuri »Notificazione«, 1822, HAZd, st. sv. 20, br. 1513 1/2 i u knjizi »Raccolta delle leggi ed ordinanze dell'anno 1822 per la Dalmazia«, Zadar 1824, 279—310.

[68] Racolta delle leggi..., str. 279 (§ 4 pravilnika).

[69] Idem, 299. Kasnije glede sela nastaju manje promjene. Osnovni su sastav općine Nin ova sela: Nin, Zaton, Privlaka, Briševo, Grue, Dračevac, Petrčane, Polišnik, Vir, Radovin, Ražanac, Suhovare, Vrsi i Visočane. Takav je sastav bio 1854. god. i s neznatnim promjenama ostao i nadalje (npr. obuhvaća i Ljubač. V. Lago, o. c., str. XLIV.

[70] Ib. 280.

[71] List zakonah i naredabah za Dalmaciju, kom. I od 16. siječnja 1865, str. 1—50, Zadar 1865. Godinu ranije, dakle kad je i objavljen, izdana je na 50 stranica u Zadru brošura na hrvatskom i talijanskom jeziku »Općinski Zakon. Zakon obvezni za kraljevinu Dalmaciju, kojim se izdaje jedan općinski pravilnik i jedan pravilnik za Općinske izbore«. Nova izdanja sadrže manje izmjene i dopune.

[72] Zadar, Benkovac, Knin, Šibenik, Split, Sinj, Imotski, Makarska, Hvar, Korčula, Dubrovnik i Kotor, potom Metković i Brač.

Općina Nin ostaje u sastavu kotara Zadar, koji ima 6 općina. Osim ninske još i zadarsku, biogradsku, novigradsku, silbljansku i salsku. Kasnije se dodaju općine paška i rapska, tako da sad zadarski kotar ima osam općina.[73]

Godine 1828. od strane Okružnog poglavarstva u Zadru tragalo se za starim arhivom mjesnog starješinstva i pomirbenog suda u Ninu za vrijeme Prve austrijske i francuske vladavine, ali je utvrđeno da su propali,[74] odnosno nisu se mogli tada pronaći.

Kako smo spomenuli, opet su uspostavljeni upravno-izvršni organi u osobi pukovnika i serdara. Oni su imali i sudsku vlast u stvarnoj nadležnosti kao i dosada, tj. u vrijednosti spora do 5 fiorina. Takva je nadležnost i serdara u Ninu. Godine 1830. pukovnik je zadarske krajine bio Ninjanin Aleksandar Mirković, a zamjenik serdara u Ninu bio je Petar Fustinioni, u Zemuniku je serdar bio Ivan Maštrović,[75] u Biogradu Ivan Zanki, u Obrovcu Ivan Nakić, u Sutomišćici Josip Lantana, u Rabu Ivan Midenjak; zamjenik serdara bio je u Smiljčiću Bartol Zannoni, u Erveniku Šime Lantana, u Benkovcu Stjepan Dagheta, u Arbanasima Pavao Zanoni, a u Pagu Gašpar Miroševič.[76]

U 1848. god. okružje teritorijalnih snaga u Zadru dijelilo se u 15 serdarija, od toga je jedna bila u Ninu. Tada je zamjenik serdara u tom gradu bio Marko Grižanić.[77]

Kratkotrajni nesporazum izazvan akcijom autonomaša doveo je do toga da su 29. siječnja 1861. god. delegati Dalmacije u Beču bili protiv odluke o sjedinjenju njihove pokrajine s ostalom Hrvatskom, s time da o tome ima odlučiti Dalmatinski sabor. Tu su akciju povele općina Zadar i Split, a pristale su sve ostale dalmatinske općine, pa tako i ninska, osim općina s okruga Dubrovnik i Kotor.[78]

Međutim, takvo istupanje, koje nije odgovaralo političkom raspoloženju naroda, potaklo je narodnjake na veću aktivnost, a napose na preuzimanju dalmatinskih općina u svoje ruke.[79]

Preporodna gibanja imaju svoj snažan odjek i na području ninske općine. Narodnjaci od prvog časa ostvaruju u toj općini veliku podršku i kod provedbe izbora nema poteškoća. Na izborima za Dalmatinski sabor 1870. god. narodnjaci dobivaju većinu. Sad nastaju još aktivnije političke akcije, napose u borbi oko uvođenja narodnog jezika u upravu i sudstvo te uopće u javni život, kao i preuzimanje općina iz ruku auto-

[73] Kažimir Ljubić, Statistika pučanstva u Dalmaciji, Zadar 1885. Podatak za 1880. god.

[74] HAZd, Spisi Okružnog poglavarstva Zadar, g. 1828, sv. 34.

[75] Kasnije odlazi kao serdar u Hvar.

[76] Vj. Maštrović, o. c., 113—114.

[77] Manuale provinciale della Dalmazia per l'anno 1848, Zadar 1848, 119.

[78] G. Novak, Povijest Splita, III, 1965, 197.

[79] Dinko Foretić obradio je cjelovito ovo pitanje u radnji pod naslovom »Borba za ponarođivanje općina u Dalmaciji (1865—1900)«. Uskoro će se objaviti u zborniku o narodnom preporodu u Dalmaciji i Istri, koji će izdati Matica hrvatska u Zagrebu.

nomaša, ako to nije već učinjeno. Ninska je općina među prvima u narodnjačkim redovima, te provodi i uredovanje na narodnom jeziku. Ona 1871. god. obuhvaća 12 sela, isto kao dosada, samo se ovaj put umjesto Petrčana u njoj nalazi selo Poljica. Općina ima 5.445 stanovnika. Upravu sačinjavaju: načelnik Ivan Vigato, prisjednici Nikola Miletić, Vlaho Marušić, Nikola Kojić, Ante Stulić, Marko Grbić i Šime Peroš; općinski je tajnik Vicko Valess. Mjesni je glavar u samom Ninu Petar Stulić, a pristav Josip Tartaro.[80] U vremenu od 1878. do 1882. god. načelnikom je narodnjak Špiro Kolanović iz Privlake, kojem je zamjenik don Pave Zanki sa Šimom Škibolom iz Grba.

Godine 1880. ninska se općina sastoji od jednog grada i 13 sela.[81] Unatoč tome što Nin tada ima svega 659 stanovnika (333 muška i 326 ženskih) službeni ga izvori nazivaju gradom (città), koji ima općinski ured, školu, rimokatoličku župu (svi su stanovnici katolici), lučku ispostavu i postaju za pomorsko zdravstvo te za carinu, a od 1883. god. i poštu sa prijevozom kočijom (diligenza).[82] Općina ima 6.103 stanovnika (m. 3.107, ž. 2.996), a po selima: Privlaka 725 st., Briševo 291 st., Dračevac 144 st., Ljubač 269 st., Polišnik 659 st., Poljica 395 st., Vir 503 st., Radovin 295 st., Ražanac 849 st., Suhovare 229 st., Vrsi 547 st., Visočani 211 st. i Zaton 327 stanovnika.[83] U cijeloj općini govori se hrvatskim jezikom, a austrijski podaci spominju da talijanski govori svega 13, a druge jezike samo 2 osobe. Osim starog grada na otočiću koji leži na 44° 14′ šir. i 15° 11′ geogr. dužine pod Ninom su obuhvaćene i ove njegove četvrti odnosno zaseoci: Klanice, Stani, Grbe i Jasenak.

Podaci iz 1900. god. upućuju na povišenje broja stanovnika u ninskoj općini na 7.388 (m. 3.789, ž. 3599), a sam grad Nin da ima 667 stanovnika (m. 354, ž. 313) sa 126 kuća, svi rimokatolici i svi govore samo hrvatski.[84] Mjesto ima sve kao i prije, te osim toga moderniziranu poštu s telefonom, zdravstvenu i oružničku postaju.[85]

Već prednji podaci ukazuju da je Nin u minulom stoljeću dobio neke važne ustanove za suvremeni život.

Tako je 6. prosinca 1836. god. svečano u Ninu otvorena pučka škola, uz pucanje iz mužara i govor mjesnog župnika. Ali se odmah načelnik Šimeta tuži kotarskom poglavarstvu u Zadar na neke reakcionarne seljake, koji vode propagandu protiv pohađanja škole. Pri tome govore da se u školi djeca uče i spremaju da budu vojnici, a to je bilo tada

[80] L. Maschek, Manuale del regno di Dalmazia per l'anno 1881 compilato colla scorta di datti ufficiali. A. I, Zadar 1871, 123 i 124.

[81] L. Maschek, Repertorio geografico — statistico dei luoghi abitati nel Regno di Dalmazia sulla base di dati ufficiali elaborato, Zadar 1888, 143—145.

[82] Pošta u Ninu otvorena je 16. listopada 1883. god. i vrši suvremenu poštansku službu zajedno s održanjem veze kočijom za prijevoz pošte i putnika (diligenza). Katolička Dalmacija, br. 76 od 1. studenog 1883.

[83] L. Maschek, o. c., 143—145.

[84] Gemeindelexikon von Dalmatien, bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1900, Beč 1908, 80.

[85] Id.

vrlo nepopularno. Takvim tumačenjem imali su uspjeha, to tim više što su im djeca trebala u radu i pastirstvu. Zbog toga načelnik mora izvijestiti da od 60 dječaka školskih obveznika svega 10 pohađa školu, pa moli pretora da poduzme zakonske mjere protiv onih koji šire propagandu protiv škole.[86] Škola se ipak održala i obuka se redovito provodila,[87] sad s većim, sad s manjim uspjehom. To je ovisilo o energičnosti općinske uprave i sposobnosti učitelja. Naročito se u tom poslu istakao nadučitelj Ante Maštrović iz Zadra, koji je upravu ninske škole preuzeo 1885. god. i brzo počeo primjenjivati moderne metode rada. Do tada je škola bila u jednoj seoskoj kući. Potom bude za tu svrhu uređena Medovićeva zgrada na Kreljevcu, a ujedno je učitelj pokrenuo i akciju za gradnju nove školske zgrade, što je uz pomoć Zemaljskog odbora Dalmatinskog sabora i ostvareno 1907. godine. Učitelj Maštrović organizirao je prosvjetno-odgojne i poljoprivredne tečajeve, te uredio uzoran školski vrt u Ninu, u kojem su đaci praktično radili.[88] Od 1910. god. za učitelja dolazi Ante Padelin iz Premude.

Papina bula od 30. lipnja 1828. god., kojom papa Lav XII ukida biskupiju u Ninu, kao i biskupije u Rabu, Skradinu, Trogiru, Makarskoj, Korčuli i Stonu, kao i nadbiskupije u Splitu i Dubrovniku s time da ostaje samo takva u Zadru,[89] nije izazvala u ninskom području naročiti utisak, jer je mjesto ninskog biskupa bilo prazno od vremena Francuske vladavine pa do ukinuća.[90] Od tada je Nin imao nadžupni ured, odnosno dekanat. U prošlosti su brojne ninske crkve imale znatna imanja, što je propalo rušenjem grada, odnosno crkava. No kako je,

[86] HAZd, Spisi Okr. pogl. Zadar, 1836, sv. 66. Izvještaj Općine Nin od 6. XII 1836. br. 1498 i spis Kot. pogl. Zadar 13. XII 1836, br. 6303.

[87] HAZd, Spisi Okr. pogl. Zadar, 1846, sv. 97. Izvještaj Kot. pogl. Zadar od 20. listopada 1846, br. 7501.

[88] Ante Maštrović sen. rodio se 1865. god. u Zadru gdje je završio učiteljsku školu. Tu je i dobio narodnjački odgoj, a pod vodstvom upravitelja škole prof. S. Buzulića izvrsno stručno znanje. Pisao je gospodarske i pedagoške radnje, te surađivao u Narodnom listu, Smotri dalmatinskoj, Poljodjelskom vjestniku (stalni dopisnik), Gospodarstvu i drugima. Živo je pomogao sve akcije za pomoć ninskom kraju, pa tako na arheološkim iskapanjima s M. Glavinićem od 1895. god. a napose s dr Lukom Jelićem, te na suzbijanju malarije, posebno s dr Rudolfom Battarom 1902. god. Preko 20 godina bio je općinski prisjednik i intenzivno pomagao unapređenje općine. Na kotarskim učiteljskim skupštinama aktivno sudjeluje s predavanjima. God. 1909. zbog školovanja djece preselio u Zadar, gdje je umro 10. listopada 1916. god. — V. tiskane izvještaje i uvode dr Jelića i dr Battare, te Znamenite Hrvate, 1925, 180—181.

[89] HAZd, št. sv. 21, br. 1696. Dalmatinska je vlada plakatom od 5. lipnja 1830. god. objavila spomenutu papinu bulu.

[90] Do tada je postojala biskupska kurija u Ninu, koja se prema arhivskim podacima 4. listopada 1816. sastojala ovako: kanonici Marko Bolić, Marko Tičina, Franjo Miošić, Arciđakon i kapitularni vikar Josip Jurinović, blagajnik kurije Paro Jordan i tajnik Antun Bobić, te još Pavao Lasković, župnik Novigrada, zatim Antun Fasti i Nikola Muzio. HAZd, Pres. spisi 1816, sv. XII, b. IV, izvještaj vikara Jurinovića br. 589.

osim katedrale, ostala crkva sv. Križa, ta je crkva imala bogate nadarbine. Beneficije su je održale i u prošlom stoljeću, tako da je tridesetih godina prihod dobara sv. Križa u Ninu iznosio 4.018 fiorina.[91]

Ipak se od toga prihoda nije trošilo za održavanje crkve sv. Križa, koja je bila dosta oštećena i propala. Međutim su bogata prošlost i građevinski ostaci starog Nina ukazivali na potrebu arheoloških istraživanja. Neki su slučajevi potvrdili vrijedne nalaze. Tako je u XVIII st. iskopano u Ninu u Medovićevu vrtu 6 ili 7 kipova rimskih imperatora, koji su dospjeli u privatnu zbirku Kazimira de Pellegrini Danieli u Zadru. Ta je obitelj svoju bogatu zbirku od oko 300 kipova i ploča raznih veličina stavila na prodaju i u tu svrhu izdala katalog u Zadru 15. travnja 1859. god.[92] Zbog ove kupoprodajne akcije ti su kipovi konačno svršili u razne muzeje i zbirke. Tako su ninski kipovi imperatora prodani obitelji Cernazzai u Udine (Italija), potom darovani udinskom sjemeništu, a odatle pohranjeni u muzeju Corer u Veneciji, da se konačno vrate u Zadar i budu smješteni u Arheološkom muzeju.[93] Na žalost ovaj slučaj nije alarmirao austrijske vlasti na čuvanje. Jedino je reagirao Ante Kuzmanić u »Narodnom listu« 1873. god.[94]

Konačno se krajem prošlog stoljeća počela posvećivati arheološka pažnja Ninu. Tako je konzervator M. Glavinić 1894. god. počeo s iskapanjem na osnovu troškovnika konzervatora i mjernika B. Tamina i sredstava Povjerenstva za istraživanje i čuvanje povjesnih i umjetničkih spomenika u Beču.[95] Od tada se više radi na arheološkim istraživanjima, pa je i 1897. god. izvršena konzervacija crkve sv. Križa i sv. Nikole.[96] U arheološkim iskapanjima u Ninu ističe se arheolog dr Luka Jelić napose u vremenu od 1907. do 1910. god.[97] Manje su radili u Ninu i drugi arheolozi.[98] Svi su ti radovi bili vrlo mali postotak onoga što je

[91] HAZd, Miscell. CXLIX, poz. br. 33. Izvješće »Procura camerale« u Zadru od 11. VI 1822, br. 2742. Kanonik Josip Surić bio je 1822. god. upravitelj imanja nadarbina sv. Križa u Ninu. Međutim živio je u Mlecima i trošio novac. Kanonik Muzio pregledao je račune i našao da nisu u redu, na što je kurija pozvala Surića u Nin time da položi račune pod prijetnjom sudskog postupka. Godišnje je trebalo da se održe 93 mise.

[92] HAZd, št. — Miscell. g. 1640—1869.

[93] M. Suić, Nin u antici, Zb. Nin, problemi arheoloških istraživanja, Zadar 1968, 46 i 47.

[94] Narodni list, XII/1873, br. 93, od 19. studenog, str. 2. A Kuzmanić objavljuje u nastavcima »Spomeni iz moga dnevnika«, pa tako u devetom članku iznosi, da su prije nekoliko godina iz dvorišta i kuće Pellegrini-Danielli u Zadru nestali rimski kipovi i ploče, kao i zbirka grčkih i rimskih novaca. Kuzmanić ističe: »... obitelj Pellegrini-Danielli za davnine i za lipe umitnosti nehajna, bez nevolje sve to proda nikom tuđaninu, kad je občinskomu poglavarstvu u dužnosti bilo to zakratit, to tu gradsku urehu steći i sačuvati.«

[95] L. Jelić, Dvorska kapela sv. Križ u Ninu, Zagreb 1911, 4 i 8.

[96] Idem, str. 8, Narodni list, XXXVI/1897, br. 54, str. 3.

[97] Kod toga mu u organizaciji posla i nadzora pomažu ninski natpop i kanonik Pavao Zanki, te nadučitelj Ante Maštrović.

[98] Š. Batović, Arheološki muzej u Zadru, Zb. Zadar, MH, 1964, 679.

trebalo istraživati na ninskom otočiću prije negoli stambena i komunalna izgradnja spriječi slobodniji rad. Svakako su i obavljeni arheološki radovi i objavljene radnje, napose L. Jelića, ukazivali na važnost i značenje Nina te potrebu većih arheoloških zahvata.

Nin je tada, u XIX st., još slabo nastanjen. Nisu to samo posljedice napadaja Turaka nego i loših zdravstvenih prilika, koje uzrokuju močvarni predjeli oko Nina zbog Ričine (Jaruge), koja se ulijevala u unutarnju luku.

Zbog toga broj stanovnika Nina (bez sela Zatona koji se neko vrijeme smatrao dijelom Nina) varira od 1813. do 1900. god. od 600 do 667, pa čak je bio i niži, npr. 1857. god. 597 stanovnika. To ne možemo tvrditi za ninsku općinu. Godine 1813. broj je stanovnika bio 3.761[99] i od tada raste, tako da 1900. godine dosiže broj 7.388, odnosno porast je 3.627 osoba.

Prikazat ćemo tablicu broja stanovnika od 1824. do 1900. god.

Godina	Nin	
	Općina	Grad
1824[100]	4212	630
1835[101]	4099	
1847[102]	5708	684
1857[103]	5481	597
1869[104]	5445	659
1880[105]	6119	659
1900[106]	7388	667

U broj stanovnika grada Nina uračunavaju se i stanovnici Klanica, Stanova i Grba, tako da na otočiću prosječno živi oko 300 stanovnika. Ti brojčani podaci ukazuju na teško populaciono stanje, kao posljedicu malarije. Narodnjaci počinju energično tražiti akciju za suzbijanje bolesti, koja se prenosila komarcima (anopheles). Nije bilo mnogo uspjeha. Uočila se rano potreba prokopa i odvođenja Ričine u more. Poslije, na sjednici Carevinskog vijeća u Beču 17. ožujka 1893. god., zastupnik Juraj Biankini energično traži prokop Ričine i s tim u vezi uređenje ninske luke. Međutim, austrijska administracija polagano razmatra to pitanje, a malarija se i dalje širi po Dalmaciji i

[99] V. Lago, o. c., str. XXXIV.
[100] HAZd, Spisi Okruž. pogl. Zadar, 1824, sv. 12.
[101] HAZd, Spisi Okruž. pogl. Zadar, 1836, sv. 64.
[102] HAZd, Spisi Okruž. pogl. Zadar, 1847, sv. 100.
[103] Statistica generale della Dalmazia edita dalla Giunta provinciale. D. IV. Popolazione, Zadar, 1862, 3.
[104] K. Ljubić, Statistika pučanstva u Dalmaciji, Zadar 1885, 36.
[105] Idem. V. L Maschek, o. c. 159.
[106] Gemeindelexikon von Dalmatien, bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. dezember 1900. Beč. 1908, 80.

ninskom kraju, naročito 1902. godine. Tada se ipak po nalogu Namjesništva iz Zadra pristupilo sistematskom liječenju malarije u Ninu te godine, što je proveo dr Rudolf Battara iz Zadra. Na otočiću Nin živjelo je tada svega 288 stanovnika i dosta pustih kuća bez stanovnika. Akcija je liječenja uspjela, a o rezultatima podnesen detaljan izvještaj.[107] No i prigodom ove medicinske akcije ukazano je na potrebu asanacije istočne okoline Nina i rječice Ričine odvođenjem direktno u Ninsku valu. Time će nestati močvarni predio. Ovu su akciju poduprli svi faktori koji su dolazili u doticaj s Ninon.[108] Konačno su 1903. god. započeli asanacijski radovi, koji su završeni 1909. god. time da je Ričina sada tekla, regulirana, u Ninsku valu, a ne u unutrašnju ninsku luku, što je održavalo močvarnim velik dio ninskih polja.[109] Asanacijom Ričine znatno se poboljšalo zdravstveno stanje u Ninu. Usporedo su se narodu dijelili lijekovi (kinin), pa je broj oboljelih od malarije bivao sve manji.[110]

Rezultati liječenja i asanacije pokazali su se brzo u odnosu broja mrtvih i rođenih u ninskoj župi.[111] U vremenu od 1891. do 1900. god. bilo je rođenih 307, a umrlih 256 (porast svega 51), u drugom deceniju — od 1901. do 1910. god. — bilo je rođenih 424, umrlih 225 (porast 199), dakle rezultati liječenja i poboljšanja već su znatni. U 1911. god. bilo je rođenih 55, umrlih 26 (samo u jednoj godini porast 29), a u 1912. god. rođenih 46, umrlih 88 (porast 38!). U svega dvije godine porast je 67 osoba. Uzevši desetljeće tj. od 1911. do 1920. god. porast je bio 220 osoba. Očito je bivalo sve bolje i time potvrdilo prednosti asanacije Ričine i liječenja. Nin ponovno postaje zdravo mjesto.

Općinske su uprave i sa svoje strane pomogle da se zdravstvene i ostale prilike poboljšaju. U prosincu 1910. god. održani su novi izbori i izabrana je ova uprava: za načelnika Šimun Vigato[112] a za prisjednike Frane Peroš, Tome Grbić, Marko Stulić, Šime Čolak, Krsto

[107] R. Battara. Izvještaj o pokušaju za liječenje malarije izvedene u Ninu godine 1902, Zadar 1903, 45, 4°.

[108] Poznati stručnjak, liječnik za malariju, prof. Grassi, brojni drugi liječnici civilni i vojni, Zemaljski odbor Dalmatinskog sabora, a naročito arheolog dr Luka Jelić i dr. Iz Nina su akciju vodili, osim općine, kanonik Pave Zanki i nadučitelj Ante Maštrović. U Namjesništvu Dalmacije naročito se za to zauzeo podnamjesnik Alfons Pavić.

[109] Kolaudacija Ričine (Jaruge) izvršena je 6. siječnja 1910. god. a tada je u Nin došao i namjesnik Niko Nardelli. Radovi su stajali oko 120.000 kruna. Poslove je vodio ing. Horovitz, a nadzor je vršio Car iz Crikvenice. Po njemu se most preko Ričine zvao »carski«.

[110] Lijekovi se dijele besplatno, gdje nije bilo liječnika, preko župnika. Oko 1910. god. ovu akciju u Ninu vodi zadarski liječnik dr Petz.

[111] Prema podacima na str. 12 »Župske kronike« ninskog natpopa Ante Banića, koja se u rukopisu čuva u arhivu Instituta Jugoslavenske akademije u Zadru. Banić je došao u Nin poslije smrti Pave Zankija, koji je umro 13. studenog 1909. god. Zanki je služio u Ninu od 1881. do 1905. Prije njega župnik je u Ninu bio Jakov Belan iz Novigrada.

[112] Bio načelnikom u Ninu 27. godina. Umro 1917. god.

Marušić i Ivan Jović.[113] U svibnju iste godine bili su izbori za Carevinsko vijeće, pri čemu je ninska općina jedinstveno nastupila. Za zastupnika je bio izabran Ivo Prodan iz Zadra,[114] novinar i istaknuti hrvatski političar.

*

Privredne prilike ostale su loše u ninskom području prvih decenija nove austrijske vladavine, jer je bilo teško popraviti ono stanje ekonomske iscrpljenosti u kojoj su Francuzi ostavili pokrajinu, pa tako i zadarsko odnosno ninsko područje. U Ninu je 1820. god. načelnik Giustiniani, koji pokušava pojačati poljoprivredu i forsirati pomorski promet. Tada ninska općina ima 3.495 stanovnika i 44 broda.[115] Ti su brodovi u znatnoj mjeri pomogli poboljšanju prehrane i trgovine u ninskom kraju. Svaka se općina u zadarskom kotaru snalazila kako je mogla. Stanovnika nije bilo mnogo, zbog nezdravih prilika i slabe ishrane. Kotar Zadar ima 1823. god. ukupno 27.595 stanovnika, od toga zadarska općina 12.350 sa gradom Zadrom, koji ima 5.634 stanovnika.[116] Na cijelom području zadarske preture, dakle i ninska općina, bilo je zajedno stoke i peradi (!) svega 66.899.[117] Međutim, otada počinje stalno rasti broj stanovnika na zadarskom području. Tako već 1829. god. zadarski kotar ima 33.792 stanovnika, a zadarska općina 14.130.[118] To povlači veće napore za ishranu stanovništva te uopće za privredni promet. Forsira se vinogradarstvo, dalmatinska su vina oslobođena od carine, a snižena je carina za ulje koje se uvozi iz Lombardije.[119] U vezi uvoza i izvoza važno je brodarstvo. Na području zadarskog kotara bio je u prosincu 1825. god. 431 brod, od toga po općinama: Zadar 124, Biograd 89, Nin 31, Sale i Zaglav 92, Silba 95. Svakako da je ova flota brodova raznih tipova, od velikih do manjih, u znatnoj mjeri pomogla olakšanju privrednog stanja. Lučka kapetanija u Zadru ima svoju ispostavu u Ninu, a i Zadarsko lučko-zdravstveno poglavarstvo ima svoju postaju u Ninu.[120] Ninska je luka stalno bila u prometu, ali su nanosi pijeska i mulja umanjivali njezin kapacitet. Nitko je ne čisti a niti se obala izgrađuje. Zbog toga Juraj Biankini u proračunskoj raspravi na Carevinskom vijeću u Beču 16.

[113] A. Banić, o. c. 8.
[114] Id., 5—6.
[115] HAZd, Spisi Okruž. pogl. Zadar, 1822, sv. br. 6.
[116] HAZd, Spisi Okruž. pogl. 1824, sv. 12. Izvještaj Zadarske općine od 21. svibnja 1824, br. 419.
[117] HAZd, Spisi Okruž. pogl. 1822, sv. 8. Izvještaj Zadarske općine od 10. travnja 1823, br. 4319.
[118] HAZd, Spisi Okruž. pogl. 1830, sv. 42.
[119] Idem.
[120] Ante Strgačić, Naličje jedne knjige iz godine 1822. o ribarstvu u našem moru. Pomorski zbornik, Zadar, 1964, knj. 2, 835. Tako su postaje (agencije) bile još u Rabu, Novalji, Pagu, Silbi, Molatu, Obrovcu, Novigradu, Salima, Biogradu n/m, Tijesnom na o. Murteru, Vodicama i Rogoznici.

ožujka 1896. god. ističe, govoreći o pomorskoj službi u Dalmaciji, da ima mjesta koja već 30 godina traže lučku izgradnju, jer je luka potrebna, a među njima ističe mjesto Nin.[121]

Spominjemo kao zanimljivost da se 1828. god. na području zadarskog kotara izvršio popis nalazišta mrkog ugljena,[122] te iz istog izvora saznajemo i za popisivanje vlasnika i broja pčelinjih košnica. Bilo je ukupno 1559 košnica.[123] Pčelara je bilo i u ninskoj općini. Namjesništvo iz Zadra želi ostvariti dobar i široko zamišljen plan gojidbe čahura svilene bube na potezu od Nina do Skradina, pa se u tu svrhu sadi u ninskoj općini dosta sadnica drveta duda. Bilo je vrijednih uspjeha, jer su se preko pučkih škola angažirala na tome poslu djeca i brojne seljačke obitelji. Austrija želi smanjiti uvoz čahura svilene bube, koje se u prošlom stoljeću mnogo traže za proizvodnju svile. U tu svrhu želi se za gojidbu tih čahura iskoristiti Dalmacija, a posebno njezin sjeverni dio, zadarsko područje.

Uz pomorstvo i trgovinu osnovna je privredna grana u ninskom području u XIX st. bila poljoprivreda, jer je taj kraj obilovao plodnom zemljom. Samo je šteta što su zdravstvene prilike (malarija) smanjile ne samo broj stanovnika nego i volju za rad, i svelo je samo za ono što je najnužnije za življenje. Osim toga nije se nažalost Manfrinovo imanje obnovilo u onom obliku kako je zamišljeno i bilo. Poslije Manfrinovih koji su odselili u Italiju, imanje posjeduje obitelj Danilo, a od njih ga preuzima obitelj Lovrić. Imanje se usmjerava u poljoprivrednom pravcu. Međutim, je veliki požar 1860. god. uništio veći dio gospodarskih zgrada.[124] Nastojalo se popraviti štetu, što je bilo moguće, jer je imanje bilo veliko a Lovrići su dobro upravljali. Međutim je u ožujku 1912. god. provedena dioba imanja pa je potok-rječica Ričina postala granica između imanja Šime i Ante Lovrića time da je prvi dobio sjeverni, a drugi južni dio imanja od potoka.[125]

Njihov je otac Mate Lovrić poveo akciju za obnovu proizvodnje opeka (cigle i crijepa), pa je tvorničke zgrade s peći podigao 1893. god. istočno od Nina, kraj mora, na području bogatom izvrsnom glinom, koju su iskorištavali već Liburni, Rimljani i stari Hrvati. Ciglarstvo je stoljećima usko vezano za Nin. Osnivači tvornice bili su Mate Lovrić, općinski prisjednik iz Nina i Ivan Kužel, mjernik iz Češke.[126] No time su izazvali konkurentska poduzeća, napose ona s Apeninskog poluotoka, koju su dosada snabdijevali tržište naše obale. Potražnja je

[121] Vj. Maštrović, Jezično pitanje u pomorstvu i narodni preporod u Dalmaciji. Pomorski zbornik, Zadar 1966, knj. 4, 456. Tu se navode još mjesta Korčula i Vis, te Kali, Zapuntel, Košljun i dr.

[122] HAZd, Spisi Okruž. pogl. 1830, sv. 42.

[123] Id.

[124] M. Makale (m. m.), Nova poljoprivredna stanica u Ninu poslije likvidacije one u Zemuniku. Novosti, br. 91 od 1. travnja 1939. god.

[125] A. Banić, o. c. 10.

[126] Narodni list, XXXII/1893, br. 43, od 31. svibnja. Tih je dana bila prvi put upaljena velika peć tvornice.

bila velika, pa se poboljšalo uređenje tvornice, napose strojarnice, tako da se 1899. god. moglo izrađivati 10.000 cigli na dan, bez crepova.[127] Naša zadarska štampa pozdravlja ovo ojačanje naše jedine ciglane u ovom dijelu obale i očekuje da će s najavljenim kapacitetom zadovoljiti naše i susjedna tržišta i »osloboditi nas od lošeg građevnog materijala što nam dolazi preko mora«.[128] To je i uslijedilo. Kvalitet je proizvodnje bio odličan, a glina takva da su se izrađivali i drugi predmeti iz gline, kao posude za cvijeće i drugo, koji su se pokazali vrlo trajnim, te ih još i danas ima po privatnim kućama. U tvornici su našli zaposlenje mnogi Ninjani. U 1905. god. osim ciglane na području ninske općine postoji i motorni mlin u Privlaci,[129] koji radi već nekoliko godina. Lovrići se spremaju uspostaviti takav i u Ninu, što su učinili nakon asanacije Ričine, 1910. god. na Grbama. Ciglana je uspješno djelovala, ali je iznenada izbio požar 1907. god. koji je temeljito uništio tvornicu, napose strojarnicu i neke zgrade.[130] Lovrići više nisu ciglanu obnovili, nego su održavali motorni mlin.

Ocjenjujući opće prilike u ninskom području, napose u samom Ninu, vremenski ih moramo razdijeliti u dva perioda: do asanacije Ričine, odnosno močvara, i razdoblje poslije toga. Godina 1909. je prekretnica za Nin i njegovo uže područje. Ostale pojave — političko-upravne promjene, narodnjačko aktiviranje, širenje prosvjete, modernije gospodarenje (npr. uvođenje amerikanske loze) i dr. — imaju određene utjecaje, ali su osnovna poteškoća do 1909. god. bile nezdrave prilike, širenje i održavanje malarije. Nakon asanacije nastaje istinski preporod u ninskom kraju. To se odrazilo ne samo u broju stanovnika (naglom smanjenju mortaliteta) nego i na dizanju ekonomske moći općine i pojedinaca, naravno u okviru tadanjih društvenih i ekonomskih odnosa.

Pokrenute su i neke kulturne i privredne akcije: osnivanje društava, zadruge, knjižnica, prigodnih odbora za proslavu (npr. Odbor za proslavu 400-godišnjice rođenja Petra Zoranića 1908. god.) i sl. Među njima spominjemo i osnivanje 1913. god. u Ninu pučke knjižnice, na inicijativu Hrvatskog akademskog kluba iz Zadra.[131] Iste je godine

[127] Gospodarski poučnik, Zadar 1899. god.; Narodni list XXXVIII/1899, br. 32, str. 3.

[128] Croatia, Zadar, I/1899, br. 25 od 7. travnja, str. 2.

[129] J. Gjivanović, Zdravstveni izvještaj Dalmacije za godinu 1903, 1904. i 1905. Zadar, 1908, 170.

[130] Pitanje tog požara nije rasčišćeno. Vladalo je uvjerenje, a neki se suvremenici i danas toga sjećaju, da je požar podmetnut. Ne zna se od koga. Na žalost sudskih spisa o istrazi u tome predmetu više nema.

[131] Vj. Maštrović, Pučke knjižnice na zadarskom području prije 1918. god. Vjesnik bibliotekara Hrvatske, VI/1960, br. 3—4, str. 39. Knjižnica je otvorena 7. ožujka 1913. god. s više stotina knjiga, od kojih je većina oporučni legat Pavla Zankija. Kod otvorenja knjižnice dr Petar Karlić iz Zadra održao je predavanje o prošlosti Nina. Za knjižničara je izabrana učiteljica Dragica Didolić.

omladina željela prirediti u Ninu s rasporedom veliku ćirilo-metodsku zabavu, ali je austrijska vlast to zabranila. Ne samo to, nego je ovaj slučaj toliko uznemirio da je Namjesništvo izvijestilo Ministarstvo unutrašnjih poslova u Beču da je u Ninu otkrivena tajna omladinska organizacija,[132] te je pokrenut kazneni postupak. Na postupke bana Cuvaja u Zagrebu, ninska omladina reagira i na Kreljevcu spale mađarsku zastavu, uz govore i povike. Austrijska je vlast zabrinuta na brojne pojave nemira i antiaustrijsko-mađarskog stava, napose kod omladine. A to se sada događa i u Ninu, gdje su pred tri godine, od 23. do 25. kolovoza 1910. god., bili veliki kombinirani manevri austro-ugarske vojske i ratne mornarice, kojima je prisustvovao i prijestolonasljednik Franjo Ferdinand. Kiša je spriječila da 25. kolovoza ne održi pred katedralom u Ninu veliku vojnu paradu i govor.[133] Nakon 4 godine smrt je tog prijestolonasljednika u Sarajevu bila formalan povod Prvom svjetskom ratu.

Prvi je svjetski rat ukočio nagli i povoljni razvoj ninskog područja u svakom pogledu, a napose u privrednom. Spriječena su ostvarenja mnogih dobrih planova. Tako su između ostalog neposredno pred rat vršene analize i ispitivanje ninskog peloida (kalja) od strane stručnjaka Medicinskog fakulteta u Beču. Rezultati su se pokazali izvanredni, te utvrđene mogućnosti liječenja raznih bolesti, napose reumatičnih oboljenja. Namjera je bila podići zgrade liječilišta u Ninu, odnosno razviti zdravstveni turizam.

U ratnom razdoblju od 1914. do 1918. god. nastale su razne poteškoće, napose u prehrani, i to zbog nepravilnosti pri popisivanju hrane. Nin ima plodnu zemlju i ne bi trebalo da gladuje, ali mnogi su muškarci u vojsci, pa nema dovoljno radne snage, a osim toga vrši se otkup. Godine 1916. bila je vrlo slaba žetva, a naredne godine već se gladuje. Posebno je nevolja nastupila u jesen 1918. god., kad je počela harati gripa tzv. španjola. U toj je godini bilo 107 mrtvih.[134]

[132] HAZd, Presidijalni spisi Namjesništva 1913, sv. 679. Čini se da ih je više smetao proglas i poziv na zabavu (vjerovatno ga je sastavio pjesnik Tomislav Diklić), u kojem pozivlje »svjesne Hrvate sinove ispaćene naše zemlje, zemlje knuta i tiranstva, bez slobode, slavne prošlosti a tužne sadašnjosti i krvave budućnosti da dadu obol iz svojih usta ispaćenih i iskrivljenih teškim nepravdama što nas tište...« Oružnici iz Nina izvještavaju da su članovi te organizacije protiv Austrije ovi omladinci: Tomislav Diklić, Pavao Zanki, Ivo Sirotković, Ivo Vigato, Ljubomir Maštrović, Andrija Car i učiteljica Dragica Didolić.

[133] A. Banić, o. c. 4. Podatke o spaljivanju mađarske zastave kao anticuvajskog akta, potvrdio je ive Vigato, jedan od učesnika, koji je prvi potpalio zastavu.

[134] A. Banić, o. c. 25. Ističe da je mnogo mrtvih od španjole bilo u listopadu 1918. god. Tako Josi Ćurku umiru u isti dan 2. X dvije kćeri, žena Stipana Stulića i kći Grgica također u jedan dan, 9. X umiru trojica, 10. X četvorica itd. Najviše ih je umrlo 16. X i to jedanaestero. Neke su obitelji naročito stradale (Vlade Lipotice 6 mrtvih, Nike Lipotice 4, Šime Burele 6, Jakovčević 3, Jako Škibola 4, Jure Grbić 4 mrtva, te obitelji Bene i Šime Proroković).

Načelnik Šime Vigato umro je 26. lipnja 1917. god., a na njegovo mjesto bude izabran Aleksandar Zanki, koji je umro u travnju 1918. god., nakon čega je raspuštena općinska uprava, a za povjerenika postavljen posjednik Šime Lovrić. Općinski je tajnik Krešimir Čelar.

Tako Nin u nove događaje krajem listopada i početkom studenog 1918. god. ulazi u znaku posljedica bolesti i smrti od nje, te vijesti o poginulima s bojišta i očekivanja povratka preživjelih iz rata.

V. NIN IZMEĐU DVA RATA (1918. do 1941. god.)

Brzo se u Zadru, pa tako i u Ninu saznalo za događaje u Zagrebu koncem listopada 1918. god. Dana 29. listopada hrvatski sabor jednoglasnim zaključkom ukida državno-pravne odnose između Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, i Rijeke s jedne strane i Madžarske s druge strane, kao i jednako tako između Hrvatske i Austrije, dok se nagodba između Hrvatske i Madžarske proglasuje ništavnom. Tim je činom oglašeno konačno oslobođenje hrvatskih pokrajina i gradova, kao i konačno sjedinjenje Dalmacije s ostalom Hrvatskom.

Opće je oduševljenje u svim našim krajevima nakon tih odluka, pa tako i u Zadru.[135] Tu su već 30. listopada počele manifestacije oslobođenju. Vojnici mjesne posade drugi se dan sastanu, održe skupštinu i proglase se narodnom gardom. Formira se Mjesni odbor Narodnog vijeća, koji sačinjavaju dr Josip Jablanović, dr Vjekoslav Ziliotto, Juraj Biankini i prof. Silvije Alfirević. Uz manifestacije skidaju se svi znakovi austrijske vlasti, a članovi odbora pozovu dosadanjeg namjesnika Dalmacije M. Attemsa da napusti Zadar, što je i učinio. Privremeno ostaje Namjesništvo, a za namjesnika bude 2. studenog imenovan dr Stevan Metličić, a za zamjenika dr Josip Jablanović. Zadar je prolazio dane općeg narodnog oduševljenja.

Nin se također tome priključio, to tim prije što su s dobrim vijestima počeli da se vraćaju mnogi vojnici iz ninske općine. Omladina, naravno, najbučnije izražava svoje veselje i zadovoljstvo.

Dana 2. studenog održana je u Ninu narodna skupština, na kojoj je izabran Mjesni odbor Narodnog vijeća i osnovana Narodna garda. Svečano je na gradskim vratima izvješena hrvatska zastava, kao simbol ne samo narodnog raspoloženja, nego i pripadnosti Nina novoj državi Slovenaca, Hrvata i Srba sa sjedištem u Zagrebu.[136] Mjesni

[135] O događajima u gradu Zadru v. Vj. Maštrović, Kako je izvršena okupacija Zadra u studenom 1918., Zadar 1951.

[136] U posebnom raspoloženju krene iz Nina pjesnik Tomislav Diklić s nekoliko omladinaca u Zadar, gdje brzo organiziraju manifestacionu povorku. Diklić je stavio preko grudi hrvatsku trobojku i krenuo na čelu povorke, koju su u početku sačinjavali samo omladinci, a potom se priključiše i građani, tako da je imala više tisuća osoba, koje su bučno manifestirale oslobođenju Zadra i novoj državi. Povorci se priključiše i ruski zarobljenici.

odbor Narodnog vijeća sačinjavaju: dr Pave Zanki, predsjednik, Tomislav Diklić, zamjenik predsjednika, članovi: Ive Vigato, Krsto Morović, Ivo Sirotković, poslovođa, Joso Sipina, I. Sirotković Đeko, Šime Sipina Špare i Ante Padelin, vođa za narodnu zaštitu. Narodnu su gardu formirali povratnici iz vojske I. Vigato (zapovjednik), I. Sirotković, T. Diklić i P. Zanki. Garda je uskoro brojila 150 osoba. Svaki je gardist imao pušku i hrvatsku trobojku oko ruke, na glavi fes s kokardom i vojničku uniformu, kopnene ili mornaričke vojske, prema tome gdje je tko služio u bivšoj austrijskoj vojsci. Osnovni je zadatak održavanje mira i reda garda izvršavala vrlo uspješno. S tim u vezi bilo je sprečavanje nemilosrdne sječe borovih i hrastovih šuma na ninskom području. Od prvog časa gardisti su razoružavali bivše austro-ugarske službenike i vojnike koji nisu odmah stupili u njihove redove.

Ninska je garda bila uskoro dobro oboružana. Ne samo da su imali dovoljno pušaka i municije, nego su dobili i jače naoružanje. Zauzeli su i razoružali topovsku utvrdu u Gazu (između Privlake i o. Vira) s 2 topa i mitraljezom te municiju. Osim toga im je jedan avijatičar iz Privlake omogućio pojačanje. Vojni avijatičar-lovac austro-ugarske avijacije Vid Kršlović odlučio se na smion pothvat. Videći da je Austro-Ugarska propala, on je lovačkim avionom poletio s aerodroma u Mostaru i spustio se kod Privlake, uz manje poteškoće, ostao živ u oštećenu avionu. Imao je namjeru da avionski motor postavi na svoj brod. Ali ninski gardisti, savjesno vršeći svoju dužnost, zaplijene mu avion i demontiraju ga. Motor otpreme u Zadar Mjesnom odboru Narodnog vijeća, ali 2 avionska mitraljeza s municijom zadrže. Kršlović je stupio odmah u gardu. Glasine o jakom naoružanju ninske garde brzo se raširile i dobile svoj dodatak o naročito velikoj oružanoj snazi. Sve se preuveličalo, što je kasnije imalo posljedice.

Osim Narodne garde, koja je bila dobro organizirana i vođena, osnovani su na sastanku u Ninu 4. prosinca ujutro, koji se pretvorio u narodni zbor, društvo »Hrvatski sokol« i »Hrvatska čitaonica«. Istom prigodom jednodušno je izražena privrženost novoj državi Slovenaca, Hrvata i Srba.[137]

Ali isti dan, poslije podne, nastupaju novi događaji u Zadru. U 14,45 sati na zadarsku obalu pristaje talijanska torpiljarka br. 55 A. S. Njezin se zapovjednik Felice de Boccard prikazao da dolaze kao saveznici i prijatelji Jugoslavije. Da bi potvrdio svoje riječi i bio uvjerljiv, na prednjem jarbolu ratnog broda razvio je hrvatsku zastavu, dakle zastavu države u čiju luku taj brod ulazi. Bez obzira na to, predstavnik

Na Novoj obali istrčavaju pred povorku, penju se na kandelabre i održavaju kratke borbene govore, u kojima spominju oktobarsku revoluciju. U svoje govore ubacivali su i po koju našu riječ. Zadarski su manifestanti s Diklićem na čelu oduševljeno pozdravljali ruske vojnike i ono što su govorili.

[137] A. Banić, o. c. 26.

Zemaljske vlade za Dalmaciju dr Jerko Makiedo uložio je energičan protest, jer je ovaj dolazak pravilno ocijenio kao okupaciju, što je i bila.[138] Novi kontigenti talijanske vojske svaki dan dolaze. Već 6. studenog zapovjednik talijanskog razarača s općinskog balkona proglasuje aneksiju Zadra »velikoj majci Italiji«. Dalje se produžila okupacija ostalih gradova Dalmacije. Za guvernera je pokrajine postavljen viceadmiral E. Millo, a ovaj početkom prosinca postavi umirovljenog višeg činovnika Namjesništva Eligija Smirića da vodi upravu Namjesništva.[139] Osim toga objavljuje tiskani proglas u kojem navodi spisak područja Dalmacije koje je zaposjednuto od talijanske vojske po ugovoru o primirju od 4. studenog 1918. god. Tako pod Kotarsko poglavarstvo Zadar spadaju ove općine: Rab, Pag, Nin, Novigrad, Silba, Sali, Zadar i Biograd s ukupno 1.636 km² i 84.000 stanovnika.[140]

Talijanska je vojska izvršila okupaciju i okolnih mjesta Zadra, ali po vremenu, očito, zaobilaze ninsku općinu. Tako je okupiran Pag, Benkovac, Novigrad, Smilčić, pa čak i Zemunik. Tek 3. veljače 1919. god. dolaze u Nin blindiranim kolima 2 čete vojnika s oficirima i karabinjerima. Bili su spremni na oružani otpor od strane Narodne garde, za koju su čuli da je dobro naoružana i da je spremna na borbu. To je razlog zašto nisu Zadru najbližu općinu i grad Nin odmah okupirali.[141] Nakon osam dana postaviše za komesara općine nekog mjernika E. Marinkovića iz Zadra, njihova pristašu, koji je bio nesposoban za tu dužnost i političke događaje. Nova je vlast odmah stala vršiti pritisak na Ninjane u pravcu da se priklone talijanskoj narodnosti, prihvate talijanski jezik, čak i u vjerskim molitvama i sl. Pružen je žestok otpor i zbog toga je bilo hapšenja i fizičkog maltretiranja. Posebno su nastojali skupiti oružje po općini i saznati gdje je skriveno oružje i municija garde, u čemu nisu uspjeli.[142] U međuvremenu preuzmu u svoje ruke aprovizaciju, a to znači instrument za ucjenjivanje pojedinih obitelji, osobito siromašnih i gladnih, i održavaju kuhinju za školsku

[138] Vj. Maštrović, o. c., 7 i 8.

[139] HAZd, Pres. spisi Namjesništva 1915—1918, b. XVI, kat. prot. R, sv. 709. Nalog je od 8. prosinca 1918., br. Pr. 49.

[140] U Kotarsko poglavarstvo Benkovac spadaju općine Benkovac, Kistanje i Obrovac, 1580 km² i 44.000 st., u Kotarsko poglavarstvo Šibenik općine Skradin, Šibenik, Tijesno, Vodice i Zlarin, 962 km² i 58.000 st., u Kotarsko poglavarstvo Knin općine Drniš, Knin, Promina, 1408 km² i 56.000 st., a u Korčulanske otoke Vis, Hvar, Korčula, Lastovo i Mljet, 842 km² 53.800 st. — HAZd, Talijanska vlada za Dalmaciju 1920, sv. 54.

[141] Nisu znali da su rukovodioci ninske garde pažljivo pratili događaje po Dalmaciji, te su ocijenili da bi oružani otpor bio bez svrhe i da bi donio samo žrtve. P. Zanki već je u noći između 31. XII 1918. i 1. I 1919. preko Ražanca prešao na Velebit i odatle u Zagreb. Ostali su ostali u Ninu.

[142] Ono je bilo zakopano u konobi kuće sada S. M. u Ninu, koju su Talijani rekvirirali i tu su neko vrijeme vojnici u kazanima kuhali jelo. Poslije je komesar Alesani dao cementirati pod konobe, koju je koristio za štalu za svoje konje i kočije. Tako je oružje i municija ostala zakopana do današnjih dana.

djecu. Istodobno nastavljaju s progonima onih za koje smatraju da su im sumnjivi i da su otvoreno protiv njih. Među prvima na listi su književnik i općinski tajnik Tomislav Diklić, župnik Niko Sirotković, učitelj Ante Padelin i poštanski činovnik Ive Sirotković.

Prvi je bio na udaru Tomislav Diklić, kojeg uhapse 13. svibnja 1919. god. u uredu općine i otpreme u Zadar,[143] a odatle je parobrodom zajedno s kriminalcima, robijašima, vezan ispod palube, odveden na Sardiniju. Najdulje je bio u mjestu Cagliariju, gdje su bili zatočeni i mnogi drugi politički zatvorenici iz Dalmacije. Svećenika Niku Sirotkovića 10. lipnja zatvore i nakon kratkog postupka zatoče na otočiću Visovcu (franjevački samostan na Krki), a nad ostalima pooštre nadzor.

Ti su postupci izazvali još veće nezadovoljstvo naroda, koji je to izrazio pri dolasku viceadmirala Milla u Nin. Smatrajući da komesar Marinković nije dorastao situaciji, smijene ga i postave za općinskog komesara posjednika Josipa Kolanovića, pok. Špire iz Privlake, koji uz to vodi aprovizaciju u Ninu i u Privlaci. Međutim se ni on nije dugo održao, pa za komesara dolazi Hugo Alesani, trgovac iz Zadra, koji je svoj položaj shvatio poslovno i za svoju razonodu.[144]

S ishranom je teško, aprovizacija se ne obavlja pravilno. Narod želi da okupatorska vojska i upravni aparat napuste što prije ninsku općinu. Zbog toga je bilo kažnjavanja nad mnogim Ninjanima, a i nad onima iz ostalih mjesta općine. Neugodne su i teške bile tri godine (1920—1922). Između raznih mjesta ninske općine ističemo slučaj pobune u Privlaci 11. ožujka 1920. god. radi velikih i nepravednih dohodaka koji su seljaci-koloni morali davati posjednicima. Talijanska je vlast oštro nastupila i na goloruke seljake pucala. Poginuli su trojica Zubčić i Grbić na licu mjesta, a Mustać sin Ive umro je nakon par dana u bolnici. Uhapsili su tada 60 osoba, među njima i žene. Neke su potom osudili na vremenske kazne od 8 do 3 mjeseca zatvora i odvedeni u Italiju. Ivan Mustać i još nekolicina Privlačana pobjegoše na vrijeme u SHS. Dana 17. listopada 1920. god. bezobzirno je iz Zatona uklonjen župnik Ante Ivančević, jer je prigovarao talijanskoj upravi za njihove postupke. Nedugo iza toga uhapšen je u Ninu učitelj Ante Padelin, jer je iz škole uklonio sliku talijanskog kralja[145] s izjavom da Nin nije u sastavu Kraljevine Italije. Nakon Rapallskog ugovora talijanske vlasti vraćaju političke zatvorenike, pa tako u Nin dolazi don Niko Sirotković iz Visovca i Tomislav Diklić iz Sardinije, preko Skradina, gdje su ga neko vrijeme zadržavali. Odmah razvija veću

[143] Vodio je dnevnik o tome, koji, na žalost nije nastavio nakon otpreme u Sardiniju. Iz njega saznajemo da su ga hapsili poručnik vojske i karabinjerski narednik (maresciallo).

[144] H. Alesani bio je komesarom do pred kraj talijanske okupacije Treće zone. Tada mu se na brijegu Dragočaju između Petrčana i Zatona zapalio auto, u kojem su bili, navodno, novci aprovizacije i ninske općine.

[145] A. Banić, o. c. 28, 29 i 30. A. Padelin bio je zatvoren 15 dana i potom uvjetno pušten na slobodu.

propagandu za otpor protiv okupatora. Drže ga stalno pod nadzorom, a nakon incidenta 25. prosinca 1921. god. u ninskoj crkvi, da bi izbjegao ponovno hapšenje, napušta Nin.[146]

Konačno se završava 1923. godine okupacija i tzv. Treće zone, pa tako i ninske općine, koja je spadala u tu zonu.

[146] Tomislav (Slavko) Diklić rodio se 1893. god. u Ninu. Gimnaziju je polazio u Zadru i Šibeniku. Rano se bavio književnošću i prve pjesme objavio u zadarskom »Narodnom listu«, a potom bio i član uredništva »Hrvatske krune« u Zadru. Poslije odlaska iz Nina odlazi u Osijek, gdje je bio član uredništva »Hrvatskog lista«, pa kasnije i njegov glavni urednik. Uređivao je još nekoliko listova u Zagrebu. Književnu je suradnju pružio u »Prosvjeti«, »Vijencu«, »Dom i svijetu« i u »Svijetu«. Kao književnik najviše je pisao pjesme, ali se bavio i prozom, pa je tako objavio više novela, te zajedno s Ljubomirom Maštrovićem napisao roman iz društvenog života »Tri dame«. Prevodio je i iz talijanske književnosti. Za vrijeme internacije na Sardiniji dobio je tuberkulozu, koju nije mogao izliječiti. Vraća se u Nin, gdje je neko vrijeme bio opet općinski tajnik, ali je brzo umro, 1928. god.

Od pjesama naročito se ističe ciklus »Grad Nin« koji sadrži pjesme: Usnuli grad, Kapela sv. Krža, Crkva sv. Nikole, Samostan sv. Marije, Bol duvne i dr. Od tih pjesama donosimo pjesmu *Usnuli grad:*

Sunce sa visoka lije vrelo zlato
Na zidine sive, gdje gušteri plaze
Rijetki prolaznici ulicama gaze
Svuda mir i pokoj. Samo jedno jato

Močvarica kruži, nagonja se zrakom;
Čelavi Velebit vidiš gdje se žari...
Skupa patnje pâte on i grad taj stari,
I vjerno se vole. Sa svojim ulakom

Burom, div Velebit često naglo bâne,
O kapiju bije, zove, vîje, túli
i donese pregršt puste vode slane
Te ko suze siplje na taj gradić trûli.

Miran, malen, tužan sanke vedre sanja
o prošlosti davnoj, kralju Krešimiru,
O Grguru svome i o Branimiru,
A nad njime pusto oblačje se ganja.

Al kroz maglu gustu čuje konjanika
Kako vedar hiti na kapiju grada;
Znade: proć će dani nevolje i jada
A njime će orit sm'jeh, vreva i cika...

Naokolo more jošte tiho nije
Rijetki doziv kakov razbija tišinu
U državi tako najmanji grad žîje
Ko brod na oseki — čeka svoju plimu...

Kao autor, i u privatnom životu, prema ninskom običaju, nazivao se imenom Slavko, pa je zbog toga nastala zabuna te se često zamjenjuje s drugim piscem, srpskim književnikom Slavkom Diklićem.

Dana 10. ožujka 1923. god. osoblje karabinjerske stanice (maresciallo i 4 karabinjera) napuste Nin, kojeg preuzmu predstavnici jugoslavenskih vlasti, odnosno Države SHS.[147]

Tako općina Nin ulazi formalno u sastav države Srba, Hrvata i Slovenaca tek od ožujka 1923. god. Upravno spada pod Splitsku oblast (na čelu je veliki župan), odnosno u biogradski kotar, koji je formiran umjesto zadarskog.

Glavna ulica u Ninu 1927. god.

[147] Bilo je to u 10 sati. Karabinjeri su dočekali u žandarmerijskoj stanici predstavnike SHS, koji su došli brodom na jedra iz Karlobaga i to žandarmerijski poručnik, narednik i tri žandara, te financijski preglednik s 4 financa. Nakon izvršene primopredaje stanice, svi su zajedno uz pratnju velikog broja Ninjana otišli do Donjeg mosta. Kod rukovanja na kamionetu talijanski vojnik razvije veliku talijansku zastavu, ali u tom času na gradskim vratima podigoše hrvatsku zastavu, a narod prihvati pjevati hrvatsku himnu dok su Talijani odlazili.

Ninska općina u tadanjem uređenju obuhvaća, osim Nina (koji ima 700 stanovnika) i 17 sela: Zaton, Petrčane, Kožino, Diklo, Privlaka, Vir, Poljica, Briševo, Dračevac, Murvica, Poličnik, Visočane, Suhovare, Radovin, Vrsi, Ljubač i Ražanac. Površina je općine Nin 301,109 km², te je najveća u biogradskom kotaru koji ima 861,20 km². Ninska općina ima 13.390 stanovnika. Od 10. ožujka 1923. do travnja 1941. god. na čelu Ninske općine bili su ovi načelnici ili komesari,[148] koje ćemo redosljedno navesti: Jerolim Kolanović (kom.), Luka Belvaldi (kom.), Jakon Milovac (načelnik), Stevo Ostojić (kom.), Jakov Milovac (nač.), Stevo Ostojić (kom.), Jakov Milovac (nač.), Andrija Ostojić (kom.), Jakov Vigato (nač.), Josip Regner (kom.),[149] Krsto Predovan (nač.), Ante Ćurko (nač.), Frane Glavan (nač.) i Marko Peša (nač.).

Općinsku administraciju sačinjavali su: tajnik, vojni referent i blagajnik te 2—3 pomoćna službenika (pisari), 1—2 redara (koji su vršili prinudne naplate općinskih obaveza). Svako je selo imalo seoskog glavara, čauša (objavljivao oglase i sl.), harambašu s 3—5 rondara (održavao red u selu naročito noću) i 1—2 poljara (za suzbijanje poljske štete, često uz pomoć rondara). Tajnici su u općini Nin bili ovim redom: Ivo Vigato, Luka Bervaldi, Ante Koljanin, Tomislav Diklić, Milan Stupin, Prosper Babarović i Stanko Klarin.

Općinske uprave nastojale su da svoje osnovne zadatke obave što bolje, ali materijalnih sredstava nije bilo dovoljno, često ni za najosnovnije potrebe. Osnovni stav rojalističke Jugoslavije prema sjevernoj Dalmaciji bio je naročito negativan, a to se posebno odrazilo prema krajnoj općini — ninskoj. Taj u stvari pogranični kraj, zapušten, služio je kao mjesto za kaznu raznim službenicima u vojnoj i financijsko-carinskoj službi. Takav je stav prema toj općini bio i kazna njezinim stanovnicima za njihovo političko-opoziciono reagiranje na hegemonističku politiku vladajućih rojalističkih stranaka u Beogradu. To je bila svakako kratkovidna politika prema jednoj do nedavno okupiranoj općini, koja je ostala pogranična, pa je zato i briga prema njoj trebala biti drugačija, tj. od posebne pažnje i postupka. Posljedica je takva stava naročito loše privredno stanje. Stalo se razvijati krijumčarenje, s obzirom na činjenicu što je Zadar proglašen porto franco[150] i kao takav izuzet od određenog monopolističkog sistema u Italiji, pa su mogućnosti krijumčarenja bile velike i korisne, čak kad su se provodile iz Zadra u Italiju.

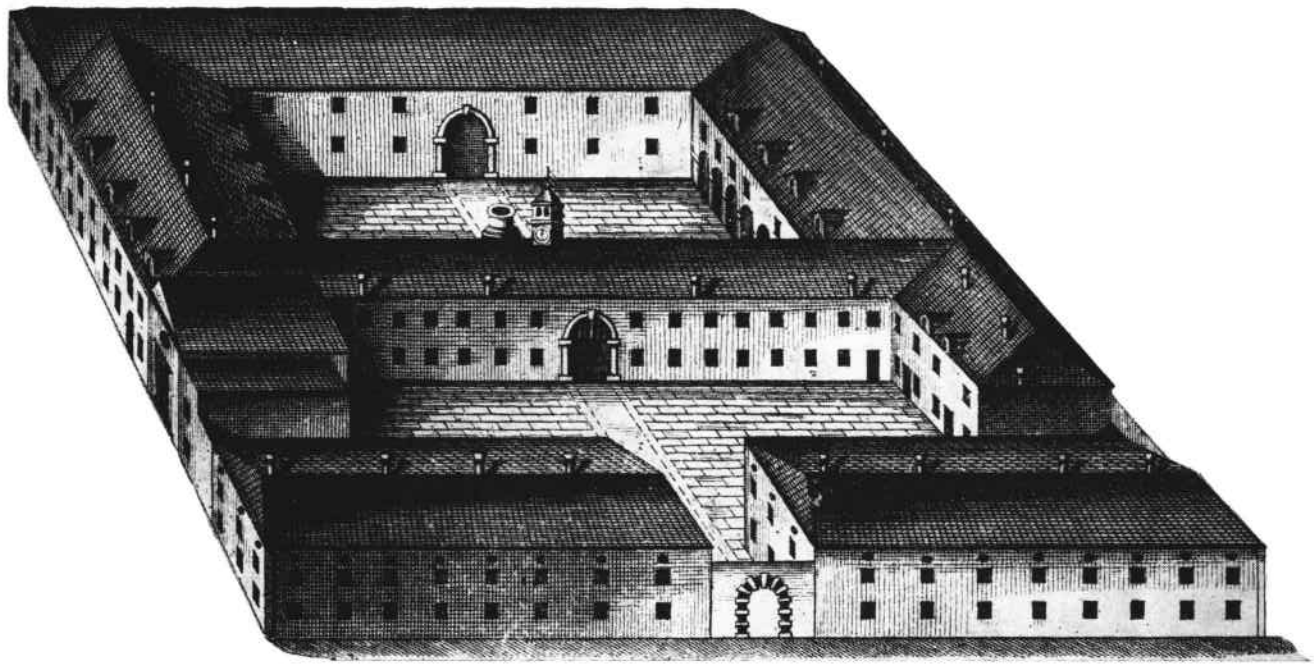
[148] Komesar ili povjerenik postavljen dekretom od strane velikog župana oblasti ili kasnije od banovine sa zadatkom da smijeni izabranog načelnika i da u toku od tri mjeseca provede općinske izbore. Naravno, redovito s preporukom da ne pobijedi kandidat opozicije, a to je tada bila HSS.

[149] Dao je staviti ploču o događaju 9. ožujka 1923. god. koju su okupatori 1941. god. razbili.

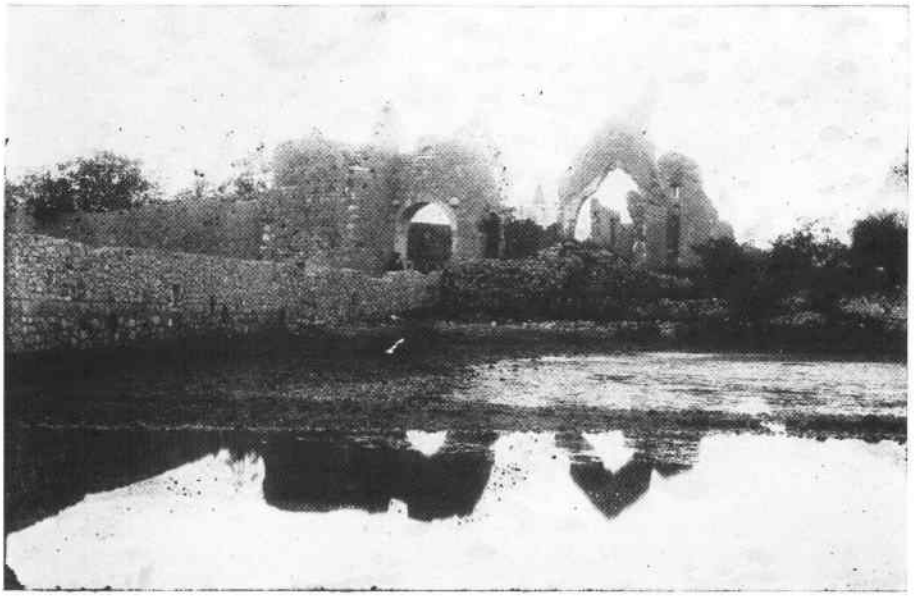
[150] V. Lucijan Kos, Zadar i njegov »porto franco« između dva svjetska rata. Jub. PZ, 1962, knj. II, 1637—1644.

Nin iz godine 1708. (po crtežu mletačkog generala Giorga Justera. Ratni arhiv Beč, G. I. a 6- 5f. VII)

Tvornica duhana u Ninu (Grbe), vlasništvo Jerolima Manfrina

Gornja vrata i ruševine crkve sv. Ambroza u Ninu koncem XIX st.

Na Donjem mostu 1878. god.

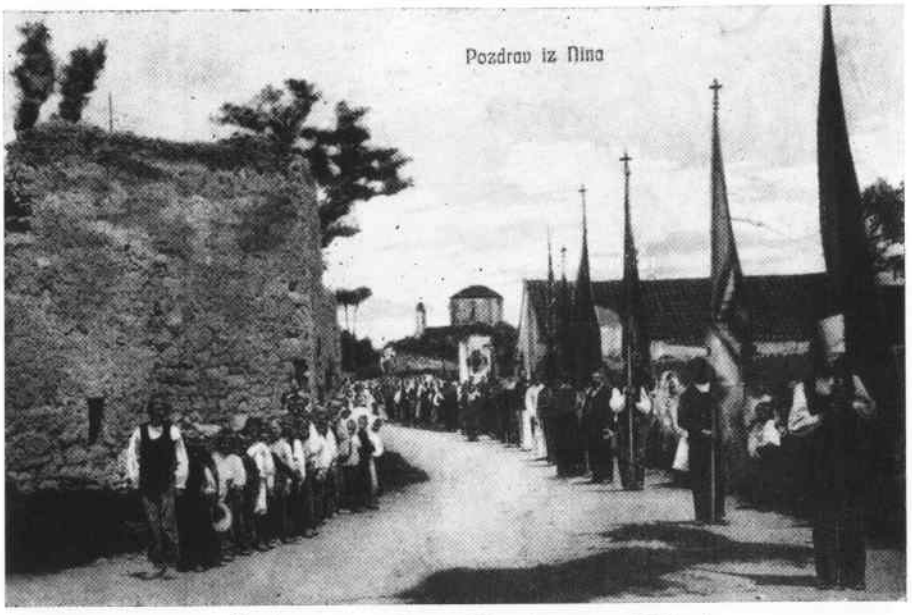
Jelićeva iskapanja na trgu Grgura Ninskog

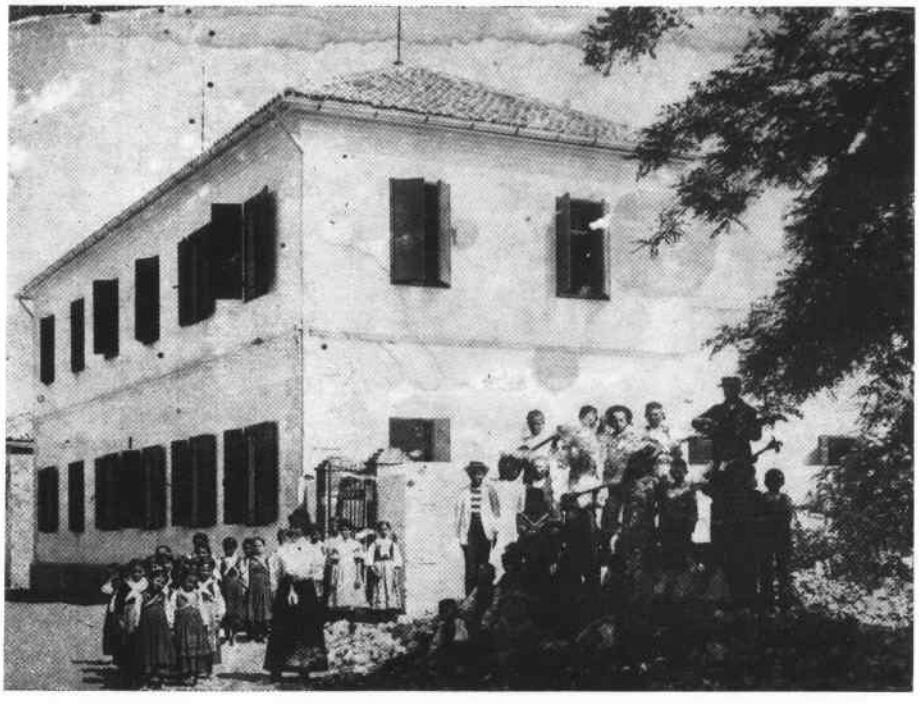
Jelićeva iskapanja istočno od zgrade nove pučke škole

Trg pred katedralom 1910. god.

Svečana povorka u Ninu koncem XIX st.

Nova školska zgrada s učenicima

Naši intelektualci iz primorja zatočeni u Cagliarima (Sardinija, Italija). Snimljeno 28. kolovoza 1919. god. (Stoje s lijeva na desno: dr S. Rodić sudac iz Istre, A. Blažević, sudac iz Šibenika, A. Jerković, stud. med. iz Brača, Frankola, profesor iz Pazina, Tomislav Diklić, književnik iz Nina; sjede: G. Purić, učiteljica, N. Pavačić, župnik i J. Kaštelan, učiteljica sve troje iz Cresa)

Ono pak malo što se u ninskoj općini i u samom Ninu učinilo u razdoblju od 1923. do 1941. god. nije zasluga općedržavne politike prema našem primorju, nego mukotrpna nastojanja organa Općine kao samoupravnog tijela i inicijative pojedinaca i grupa.[151]

U poljoprivredi nije učinjeno ništa značajno za napredak. Imanje Lovrića održava se bez naročita uspjeha, a uz Ričinu postoji motorni mlin, koji su premjestili iz Grba 1938. god. i za nj nabavili novi motor.[152] Poljoprivredna zadruga obnovljena je poslije rata i postojala do 1929. god.

Međutim, zdravstveno stanje zahtijeva nove zahvate i akcije. Vrlo je korisno što dolazi u Nin 1924. god. liječnik Rus dr Dimitrije Snegovoj, koji do 1943. godine s uspjehom vodi zdravstvenu stanicu. Istakao se sa suprugom Zinaidom u vođenju antimalarične postaje. Inicijativom tog zdravstvenog radnika Higijenski zavod u Splitu provodi asanaciju (1926—1930) javnih bunara u 8 mjesta ninske općine, a među njima je i Nin.[153]

Konačno općinska uprava uspije ishoditi da se izgradi nova cesta oblasnog značenja Nin—Zemunik, preko Žerave—Briševa—Murvice i Smokovića, koja je bila gotova 1925. god. Sad je bilo omogućeno uspostaviti autobusnu vezu sa Šibenikom, što je iste godine izvršeno poštanskim autobusom, a neko vrijeme i s Kninom. Nekoliko godina poslije braća Ivanković iz Benkovca uspostavljaju svakodnevnu autobusnu vezu između Nina i Šibenika.

Pomorskim putem Nin je bio povezan prugom s Šibenikom (Prekom, Biogradom), koja je imala sidrište u Zatonu. Godine 1938. izrađen je lukobran odnosno pristan u Zatonu,[154] a isto tako i pristan ispod Vrsi, što je odgovaralo prugi za Obrovac.[155]

[151] S obzirom na razne aktivnosti spominjemo agilnu općinsku upravu iz 1927—1928. godine u ovom sastavu: načelnik Jakov Milovac, prisjednici Šime Sipina, Frane Glavan, Ive Kovačević, Krsto Grgurica, Ive Martinović i Šime Perinić, te vijećnici Tomislav Diklić, Ante Maštrović Antin, Vladislav Kolanović, Vladimir Vigato, Ivo Buškulić, Božo Stulić, Bore Mirčić, Martin Petričević, Josip Božić, Luka Kovačević, Tomo Paleka, Jozo Milin, Božo Perković, Ante Tuholović, Ive Peroš, Šime Peša, Marko Matešić i Kuzman Dundović. — Kalendar »Jadran« 1927. Split, 187.

[152] Mlin je imao motor »MAN« na naftu od 75 KS s 5 kamena i ljuštilicu.

[153] Nin, Poljica, Privlaka, Poličnik, Dračevac, Vir, Vrsi i Zaton. Sanira se i Miljačić-Jaruga istim sredstvima.

[154] Prema »Novostima«, Zagreb, br. 282 od 14. listopada 1938. god. gradnja pristana u Zatonu stajala je 352.007 din.

[155] Za oba ova pristana, kao i u drugim mjestima ninskog kraja zauzimao se naročito tadanji narodni zastupnik Krsto Predovan iz Vrsi. Rodio se 1902. god. u Vrsima. Na Lovrićevu imanju služio kao agronom i upravitelj mlina 28 godina.

Glede zanatske djelatnosti u Ninu je u navedenom razdoblju bila svega mesarska, pekarska, kovačka (dvije), brijačka i postolarska radinost. Trgovina se obavljala u početku u dva dućana, a kasnije u četiri, sve privatnici. Postojala je još i veleprodaja duhana i soli. Bile su dvije gostione.

Na kulturno-prosvjetnom području cijelo vrijeme redovito je djelovala 6-razredna osnovna škola, koja je nazvana imenom »Grgur Ninski«,[156] te je imala 3—4 učitelja. Osnovan je 1924. god. pod istim imenom Odbor za proslavu 1000-godišnjice hrvatskog kraljevstva,[157] ali zbog pomanjkanja novčanih sredstava nije ostvario svoj zadatak. Na žalost, nisu se vršila arheološka iskapanja u značajnijem obimu. U starohrvatskoj crkvici sv. Križ postojala je manja arheološka zbirka sada samo kamenih spomenika, koju je uredio još Luka Jelić i imala je stalnog čuvara.[158] Tek 1928. god. sredstvima Oblasne skupštine Osječke oblasti[159] vršena su iskapanja pod vodstvom M. Abramića, L. Maruna i Dyggwea i tom akcijom otkopana trobrodna bazilika sv. Marije iz XI st., dakle iz starohrvatskog razdoblja, duga 25 m, široka 11,30 m.

Nin je tada imao malo društava: Lovačko društvo za područje općine, Hrvatsko tamburaško društvo »Branimir« i vjersko Društvo djevojaka. Od ustanova, nadleštava i organa vlasti na kraju predmetnog razdoblja u Ninu je bila: uprava općine, carinarnica sa 2—6 carinika, pošta s brzojavom i telefonom, žandarmerijska stanica (narednik i 3—4 žandara), odjeljak financijske kontrole (preglednik i 3—4 financa) te komanda pogranične čete.

Međutim stalno se provlačilo pitanje olakšanja stanovnicima za obavljanje poslova u sjedištu kotara i suda, u Biogradu, koji je udaljen 55 km. Zbog toga su poduzimane prve akcije 1937. i 1938. god. u Beogradu za osnivanje kotarske ispostave i kotarskog suda u Ninu. Formiranjem banovine Hrvatske obnavljaju se ta nastojanja sada u Zagrebu

[156] Poslije Ante Padelina, koji odseli u Solin (Split), upravu škole preuzme Ante Maštrović Antin (1900—1947), koji se bavio ornitofaunističkim istraživanjem ninsko-zadarskog područja, što ga istakne, te nakon Splita prelazi u Zagreb na Zavod za primijenjenu zoologiju u kojem vodi ornitološki odsjek, a poslije rata 1945. god., osniva Ornitološki zavod saveznog značenja u Zagrebu, kojem je bio prvi direktor. Objavio je niz znanstvenih rasprava, izvještaja i knjiga, te pokreće časopis »Larus« i bio mu prvi urednik.

[157] Tomislav Diklić, »Grgur Ninski« — odbor za proslavu 1000-godišnjice hrvatskog kraljevstva. Vijenac, II/1924, knj. 3, sv. 3, od 1. II, str. 94.

[158] Za vrijeme Treće zone odnosno talijanske okupacije iz zbirke su odnešeni brojni predmeti u Zadar. Najviše je odneseno manjih kamenih spomenika i predmeta iz stakla i keramike, starog novca i dr.

[159] Izvješće o radu Oblasnog odbora i o radu svih samoupravnih ustanova Osječke oblasne samouprave od 5. XI 1927. do 1. XI 1928, Osijek, 1928, 41.

i to od strane općinske uprave na čelu s Franom Glavanom i Markom Pešom, naročito za osnivanje kotarskog suda u Ninu,[160] što je konačno odobreno, te je Nin, nakon francuske vladavine ponovno tek 1940. god. dobio kotarski sud, koji je imao 2 suca i odgovarajuće osoblje. Osim toga, iz isto razloga nešto prije, 1938. god., u Ninu je uspostavljena ispostava Biogradskog kotara. Na žalost, ovo upravno-sudsko olakšanje za stanovnike ninske općine došlo je kasno, jer se već ratni događaji Drugog svjetskog rata približavaju Jugoslaviji, pa tako i ninskom području.

[160] Hrvatski dnevnik, Zagreb, br. od 13. prosinca 1939. god. Tu se navodi udaljenost čak 104 km.

NIN FROM THE FALL OF THE REPUBLIC OF VENICE IN 1797 UNTIL THE YEAR 1941

Summary

The author states that Nin had entered the First Austrian rule (1797—1806) as one of the 14 autonomous municipal communes of Dalmatia. The Austrian occupation of Dalmatia in 1797 was carried out by General Mate Rukavina, who for this purpose had left Trieste with a Fleet, while his colonel Kazimir had left by land. The latter had received declarations of loyalty to the Austrian King from representatives of Dalmatian towns in Senj. The Nin citizens had done this later, on the 26th June, 1797, on Kazimir's arrival in Nin, whence four days later he entered Zadar. Rukavina's Fleet arrived in Nin with delay on the 4th July owing to bad weather, so that the General took first this town in Dalmatia. On the day following he departed for Zadar, whereafter he occupied the rest of Dalmatia.

Austria was introducing the new administrative regime but gradually, so that for a time she left the old system and recognized the old rights and privileges. The Commissaries were entrusted with the management of the new Administration. The author surveys the administrative development of Nin in this period, as well as the economic status of the time, which he assesses as having turned for the better--better than it had been under Venetian rule, which is particularly valid for a more free trade and maritime affairs. The author dwells at some length on the fate of the first tobacco factory in Dalmatia, which was founded in 1786 near Nin (Grbe) by Marquis Jerolim Manfrin, and also describes the cultivation of tobacco in the environs of Nin.

During the French rule (1806—1813) circumstances were difficult owing to the war and economic difficulties arising therefrom (blockade from the sea), although the fertile land around Nin made possible a life that knew of no hunger. The administrative regime in Nin was of the kind that the town was the seat of Nin's commune, district and court. In this time Nin boasted a bishop, who, with the help of the French, was elected the Archbishop of Zadar. The Nin diocese was abolished as late as 1828.

During the second rule (1813—1918) the Austrians had maintained the French regime until the year 1820, whereupon their introduced their own law and order, which meant gradual separation of the administrative from the court authorities. Nin then was no more the seat

of the district, although it remained the seat of Nin's commune. Despite the favourable economic circumstances this ancient town would not flourish, for malaria had become rampant owing to the vast swamps lying near by.

It was only later that circumstances improved, namely, when in 1903—1909 sanation of those swamps was carried out by conducting the rivulet of Ričina (Jaruga) into the Bay of Nin instead of permitting it to flow into the harbour of Nin and into the surrounding lands thus forming swamps without a purpose. Such works as these proved a blessing for Nin and its surroundings.

The political men of Nin joined up in the middle of the 19th century with the revivalist movements in Dalmatia and sided with the nationalists. Economically, they were engaged primarily in agriculture and cattle breeding, while seafaring was less developed. Since the times of the antique the Nin environs had been an area where brick making was cultivated, so that in 1893 a factory of bricks and tiles of high-quality standards was re-established, which, however, burnt down in the 20th century.

Thanks to its rich historical past the area of Nin abounds in monuments, which ought to be studied. In 1894 there commenced systematic explorations, in which work the archaeologist dr. Luka Jelić was a prominent figure.

The beginning of the 20th century heightened the cultural and economic life of Nin and its environs. There was intent to raise health resort buildings and develop health tourism, for Nin harbours a peloid on its beaches for which it has been established in Vienna that it possesses medicinal properties against various diseases, notably rheumatism.

However, the First World War in 1914 rendered these and other plans impossible. On the 3rd February, 1919, Nin was occupied by the Italians who held it under their sway as the so-called third zone until the 3rd March, 1923, when they surrendered it.

Between the two Wars Nin was a rather forsaken seat of a community, where various public servants were being sent for disciplinary punishment. Royalist Yugoslavia would not care about Nin, although it ought to have done so on account of the fertile and historical area and the nearness of Zadar. Regrettably, neither were archaeological explorations done, at least not to any greater extent. After the events of April, 1941, Nin again came under Italian occupation.

The period 1797—1941, i. e. until the advent of World War II, implied for Nin and its area the final process of an undeserved deterioration of a region, which had not deserved such treatment by its past and least by the extraordinary economic conditions possessed for its development.

ZAGREB
INSTITUT